

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Linda Lundgren

Socialbidragstagarens skyldigheter

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Bengt Lundell

Ämnesområde
Förvaltningsrätt

Termin
VT 2001

Innehåll

INNEHÅLL	2
SAMMANFATTNING	1
1 INLEDNING	3
1.1 Inledande anmärkningar	3
1.2 Uppsatsens syfte och problemformulering	3
1.3 Uppsatsens disposition	4
1.4 Avgränsningar	4
1.5 Litteratur och material	5
2 HISTORIK	8
2.1 Bistånds rättens rötter	8
2.2 1800-talets fattigvård	9
2.3 Fattigvårdslagstiftningen 1918	10
2.4 1956 års socialhjälpslag	11
2.5 Sammanfattande kommentar	11
3 RÄTTIGHETER OCH SKYLDIGHETER	13
3.1 Myndighetsutövning	13
3.2 Individernas rättigheter och myndigheternas skyldigheter	13
3.3 Rättighetsbegreppet i den juridiska doktrinen	14
3.4 Överklagandemöjligheter	16
3.5 Tillsyn	16
3.6 Sammanfattande kommentar	17
4 SOCIALTJÄNSTLAGEN	19
4.1 1980 års socialtjänstlag	19
4.2 Socialtjänstlagens målinriktade ramlagskonstruktion	19
4.3 Förändringar i Socialtjänstlagen 1998	23

4.4	Förslag till förändringar i socialtjänstlagen	25
4.5	Grundläggande begrepp i socialtjänstlagen och begreppet skyldighet	26
4.6	Sammanfattande kommentar	28
5	SOCIALBIDRAGSTAGARENS RÄTTIGHETER	30
5.1	Rätten till bistånd	30
5.2	Begreppet skälig levnadsnivå	30
5.3	Försörjningsstöd	31
5.4	Försörjningsstödet omfattning	32
5.5	Sammanfattande kommentar	33
6	SOCIALBIDRAGSTAGARENS SKYLDIGHETER	34
6.1	Inledande anmärkningar	34
6.2	Individens skyldighet att agera på ett visst sätt	34
6.2.1	Att stå till arbetsmarknadens förfogande	34
6.2.1.1	Inledande anmärkningar	34
6.2.1.2	Att stå till arbetsmarknadens förfogande enligt praxis	39
6.2.2	Att ta ansvar för den egna situationen	49
6.2.2.1	Inledande anmärkningar	49
6.2.2.2	Att ta ansvar för den egna situationen enligt praxis	49
6.2.3	Sammanfattande kommentar	51
6.3	Individens skyldighet att inte agera på ett visst sätt	54
6.3.1	Inledande anmärkningar	54
6.3.2	Individens skyldighet att inte agera på ett visst sätt enligt praxis	54
6.3.3	Sammanfattande kommentar	57
6.4	Krav som inte kan uppställas på socialbidragstagare	57
6.4.1	Inledande anmärkningar	57
6.4.2	Krav som inte kan uppställas på socialbidragstagare enligt praxis	59
6.4.3	Sammanfattande kommentar	64
7	AVSLUTNING	66
	BILAGA A	70
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	71
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	73

Sammanfattning

Ett problem i samband med socialbidrag är att det allmänna kan uppställa villkor för att de biståndssökande individerna skall kunna erhålla ekonomiskt bistånd. Den här uppsatsen handlar om denna problematik. Syftet med uppsatsen är att kartlägga och belysa vilka krav socialtjänsten kan uppställa på de biståndssökande individerna. Problemformuleringen är följande: Vilka skyldigheter att agera på ett visst sätt respektive att inte agera på ett visst sätt kan uppställas på socialbidragstagarna?

Socialhjälpen har genom historien präglats av restriktioner och arbetsplikt. Förmågan att försörja sig själv har varit av väsentligt betydelse inom den socialrättsliga utvecklingen.

Socialtjänstlagen utgör ett exempel på en målinriktad lagstiftning. Det innebär att lagen uppställer mål i stället för att detaljstyra den kommunala verksamheten. Om socialtjänstlagens allmänna principer stadgas i 1 § SoL. I det nyssnämnda lagrummet betonas bl.a frivillighet och självbestämmande. Det innebär emellertid inte att det ekonomiska biståndet kan utges utan krav på den enskilde.

Socialtjänstlagens utgångspunkt är att rätt till försörjningsstöd endast föreligger om den enskilde individens behov inte kan tillgodoses på annat sätt. Det innebär att ett hjälpbehov skall föreligga samt att individens behov av försörjning inte kan tillgodoses genom arbete, egna realiserbara tillgångar, nedsättning av kommunala avgifter, socialförsäkringsförmåner, studiemedelssystemet eller andra hushållsmedlemmars inkomster och tillgångar.

Rätten till ekonomiskt bistånd regleras i 6 § SoL. Biståndet kan utformas som en ekonomisk hjälp till den enskilde eller som en samhällelig insats. Huvudbestämmelserna om ekonomiskt bistånd i socialtjänstlagen uppdelas på två paragrafer: 6 och 6 a §§ SoL. Biståndets innebörd avgränsas genom hänvisning till senare paragrafer (6 b-6h §§ SoL). Bistånd till försörjningen benämns i lagtexten försörjningsstöd och bistånd för individens livsföring i övrigt kallas annat bistånd. Försörjningsstöd utgår enligt en schabloniserad riksnorm till livsmedel, kläder och skor, lek och fritid, hälsa och hygien, dagstidning, telefon och TV-licens. Utöver den schabloniserade delen ingår enligt 6 b 1 st 2 p § SoL vid behov följande kostnader: boende, hushållsel, arbetsresor, hemförsäkring, läkarvård, akut tandvård, glasögon samt medlemskap i fackförening och arbetslöshetskassa. Huruvida nyssnämnda kostnader är skäligen eller inte prövas genom en jämförelse mellan den biståndssökandes kostnader och motsvarande kostnader för en låginkomsttagare.

Handläggningen av ärenden om ekonomiskt bistånd innefattar myndighetsutövning, eftersom ett enskilt ärende kan mynna ut i ett gynnande eller missgynnade beslut för den enskilde. 6 b § SoL är av rättighetskaraktär. Paragrafen talar om vad individerna kan kräva av myndigheterna. 6 g § SoL är av skyldighetskaraktär. Det är viktigt att notera att skyldigheten i detta fall avser myndigheterna och inte de biståndssökande individerna. Lagrummet ger myndigheterna befogenhet men inte skyldighet att ge bistånd till individerna. Paragrafen talar således om vilken befogenhet myndigheterna har i förhållande till individerna

Rättighetsbegreppet i den juridiska doktrinen innebär att lagens förutsättningar och innehåll skall vara klara och preciserade, individen skall garanteras en överprövningsmöjlighet och en statlig tillsyn och kontroll över de beslutande organen skall föreligga. Socialtjänstlagens regler prövas genom två olika regelsystem för överklagande. Beslut enligt 6 b § SoL kan överklagas genom förvaltningsbesvär. Beslut enligt 6 g § SoL kan överklagas genom kommunalbesvär. Skillnaden mellan de båda regelsystemen är domstolarnas materiella ram. Enligt proposition 2000/01:80 med förslag till förändringar i socialtjänstlagen skall beslut enligt 6 g § SoL i framtiden kunna överklagas genom förvaltningsbesvär. På så vis stärks individernas rättsliga ställning. Tillsyn och kontroll över socialtjänsten utövas av socialstyrelsen, länsstyrelserna och JO.

Syftet med 6 § SoL är att förtydliga den enskilde individens försörjningsansvar. Bestämmelsen ålägger individen ett förstahandsansvar för sitt liv och sin situation i övrigt. Det innebär att individen skall stå till arbetsmarknadens förfogande, ta ansvar för sin ekonomiska situation och inte fördyra sina boendekostnader. Att stå till arbetsmarknadens förfogande innebär bl.a att individen skall vara inskriven på arbetsförmedlingen, aktivt söka arbete samt delta i utbildning och arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Giltiga skäl att inte stå till arbetsmarknadens förfogande kan t.ex vara sjukdom som styrks med läkarintyg, sociala eller personliga skäl eller att den enskilde deltar i en åtgärd som på sikt inte leder till ett arbete. Att ta ansvar för sin ekonomiska situation innebär att om individen har anledning att räkna med denne framöver kommer att stå utan medel till sin försörjning, åligger det denne att planera sin ekonomi så att behov av ekonomiskt bistånd inte uppkommer. En biståndssökande individ får inte heller fördyra sina boendekostnader, såvida det inte är nödvändigt för att tillförsäkra denne en skälig levnadsnivå eller speciella sociala eller personliga skäl föreligger.

Socialbidragstagarna har inte några skyldigheter att undergå behandling eller rehabilitering, gå med i facket, betala in ATP-avgifter, lämna urinprov, delta i informationsmöte på socialbyrån eller uppvisa påvisbara förbättringar under rehabilitering eller behandling.

1 Inledning

1.1 Inledande anmärkningar

Ett problem i samband med socialbidrag är att det allmänna kan uppställa villkor för att de biståndssökande individerna skall kunna erhålla ekonomiskt bistånd. Den här uppsatsen behandlar denna problematik. Socialbidraget liknar den ekonomiska hjälp som gavs enligt tidigare lagstiftning. Skillnaderna mellan tidigare lagstiftning och socialtjänstlagen är emellertid stora. Förändringen av språkbruket i lagstiftningen återspeglar samhällets ökade ambitionsnivå. Enligt 1871 års fattigvårdsförordning skulle den ekonomiska hjälpen ge nödortfikt underhåll. 1918 års fattigvårdslag talade om erforderligt underhåll. Socialhjäpplagen från 1956 använder uttrycket livsuppehälle och 1980 års socialtjänstlag (SoL) talar om skälig levnadsnivå.¹

Socialbidraget är ett komplement till socialförsäkringssystemet och övriga ekonomiska förmåner i samhället. Det utgör det sista skyddsnetet för människor som har svårt att klara sin försörjning. Vid bedömningen av rätten till bistånd beaktas i vilken omfattning den enskilde individen själv tillgodoser sitt försörjningsbehov. Arbetsföra individer är endast berättigade till ekonomiskt bistånd om de står till arbetsmarknadens förfogande.²

Syftet med det ekonomiska biståndet är att trygga den enskilde individens försörjning och vara rehabiliterande. Det är emellertid svårt att dra någon klar skiljelinje mellan dessa olika syften.³

Rätten till ekonomiskt bistånd är inte begränsad till vissa angivna situationer eller grupper i samhället, utan utgår efter en individuell behovsprövning. Det ekonomiska biståndet utgår då individens behov av försörjning inte kan tillgodoses på något annat sätt.⁴

1.2 Uppsatsens syfte och problemformulering

Denna uppsats behandlar gränsen mellan socialbidragstagarens rättigheter och skyldigheter. Tyngdpunkten i uppsatsen ligger på socialbidragstagarnas skyldigheter. Syftet med uppsatsen är att kartlägga och belysa vilka krav socialtjänsten kan ställa på de biståndssökande individerna. Uppsatsens problemformulering är följande: Vilka skyldigheter att agera på ett visst sätt

¹ Socialstyrelsens allmänna råd 1992:4 sid 9.

² Socialstyrelsens allmänna råd 1992:4 sid 101.

³ Socialstyrelsens allmänna råd 1992:4 sid 10.

⁴ Socialstyrelsens allmänna råd 1992:4 sid 9 f.

respektive att inte agera på ett visst sätt kan uppställas på socialbidragstagarna?

1.3 Uppsatsens disposition

I uppsatsens andra kapitel ges en kortfattad och övergripande orientering av det ekonomiska biståndets historiska utveckling. Biståndsrättens rötter, 1800-talets fattigvård, 1918 års fattigvårdslagstiftning och 1956 års socialhjälpslag behandlas kortfattat. Syftet med kapitlet är att skapa ett sammanhang samt öka förståelsen för de nuvarande reglerna om försörjningsstöd.

I det tredje kapitlet behandlas rättigheter och skyldigheter. Myndighetsutövning, individernas rättigheter och myndigheternas skyldigheter, rättighetsbegreppet i den juridiska doktrinen, överklagandemöjligheter och tillsyn behandlas.

Uppsatsens fjärde kapitel belyser kortfattat socialtjänstlagens grundprinciper och uppbyggnad. 1980 års socialtjänstlag, socialtjänstlagens målinriktade ramlagskaraktär, förändringar i socialtjänstlagen 1998, förslag till förändringar i socialtjänstlagen och grundläggande begrepp behandlas

I uppsatsens femte kapitel behandlas socialbidragstagares rättigheter. Rätten till bistånd, begreppet skälig levnadsnivå, försörjningsstöd och försörjningsstödet omfattning behandlas.

I kapitel sex behandlas socialbidragstagarnas skyldigheter. I uppsatsen definieras begreppet skyldighet som de villkor som bidragsgivaren kan uppställa för att en individ skall kunna erhålla en rättighet. Syftet med kapitlet om socialbidragstagarens skyldigheter är att undersöka och kartlägga vilka krav på ett visst agerande respektive vilka krav på att inte agera på ett visst sätt som kan uppställas på socialbidragstagarna. Individernas skyldigheter belyses således både utifrån krav på aktivt handlande och krav på underlåtenhet. Individernas skyldighet att agera på ett visst sätt i form av att stå till arbetsmarknadens förfogande och ta ansvar för den egna situationen behandlas i avsnitt 6.2. och 6.3. I avsnitt 6.4 behandlas individens skyldighet att inte agera på ett visst sätt. Avsnitt 6.5 behandlar krav som enligt praxis inte kan uppställas på socialbidragstagarna.

1.4 Avgränsningar

Uppsatsens tyngdpunkt ligger på 6 §, 6 a § och 6 b § SoL. 1 §, 2 §, 3 §, 6 d-f §§ SoL behandlas endast kortfattat. Syftet med en kortfattad beskrivning av de nyssnämnda lagrummen är att öka förståelsen av biståndsrättigheten i 6 § SoL. Övriga delar av socialtjänstlagen utelämnas helt.

För att belysa och kartlägga socialbidragstagarnas skyldigheter har jag använt mig av rättsfall från regeringsrätten. Rättsfall från underrätterna belyses således inte i detta arbete. De rättsfall som använts innefattar ett krav på ett visst agerande eller ett krav på en viss underlåtenhet avseende den enskilde individen. Uppsatsen behandlar således endast sådana rättsfall som innebär att ett visst agerande eller en viss underlåtenhet krävs av den enskilde, antingen för att biståndsbehovet skall elimineras eller för att den enskilde skall bli berättigad till bistånd. Rättsfall som innebär att en ansökan om ekonomiskt bistånd avslås utan att det av rättsfallet framgår att ett visst agerande eller en viss underlåtenhet krävts behandlas därför inte i uppsatsen. Rättsfall där den enskilde kan tillgodose sitt biståndsbehov genom att ta egna tillgångar t.ex banktillgodohavanden i anspråk behandlas inte heller i uppsatsen. Sådana rättsfall har jag uteslutit beroende på att det kan ifrågasättas om ett biståndsbehov över huvudtaget föreligger om den enskilde har egna tillgångar. För att ytterligare belysa gränsen mellan individernas rättigheter och skyldigheter behandlas även rättsfall som fastslår att krav på ett visst agerande eller en viss underlåtenhet inte kan uppställas i socialbidragssammanhang.

1.5 Litteratur och material

Det material som använts vid uppsatsskrivandet består huvudsakligen av propositioner, statliga utredningar, kommentarer till socialtjänstlagen, tidskriftsartiklar samt rättsfall.

Proposition 1979/80:1 utgör motiven till 1980 års socialtjänstlag.
Proposition 1996/97:124 utgör motiven till de ändringar i socialtjänstlagen som genomfördes 1998. Proposition 2000/01:80 utgör förslag till nya förändringar av socialtjänstlagen.

SOU 1977:40 "Socialtjänst och socialförsäkringstillägg" utgör socialutredningens slutbetänkande inför socialtjänstreformen 1982. SOU 1974:39 "Socialvården mål och medel" är ett principbetänkande som utgör ett led i en allmän översyn och reformering, som genomfördes inför socialtjänstreformen 1982. SoU 1979/80: 44 "Om socialtjänsten m.m" är ett betänkande från socialutskottet. SOU 1983:39 "Politisk styrning- administrativ självständighet" är förvaltningsrättsutredningens utredning om bättre metoder för planering och hushållning i statsförvaltningen. I DsC 1984:12 "Ram eller lag?" diskuteras tänkbara problem med ramlagskonstruktionen. I SOU 1993:30 "Rätten till bistånd inom socialtjänsten" ges en precisering av rätten till försörjningsstöd. SOU 1993:30 är ett delbetänkande från socialtjänstkommittén och utgör en översyn av socialtjänstens tillämpningsområden.⁵ SOU 1994:139 "Ny socialtjänstlag" är

⁵ SOU1993:30 sid 18.

socialtjänstkommitténs huvudbetänkande. Huvudbetänkandet behandlar i huvudsak socialtjänstens framtid och organisation samt tillsyn, uppföljning och utvärdering av dess verksamhet. I kapitel 7.4 belyses socialbidragstagares skyldigheter kortfattat.⁶

Socialstyrelsens allmänna råd 1985:1 om socialbidrag, 1992:4 om socialbidrag och 1998:11 om försörjningsstöd har också använts. Råden vänder sig till de tjänstemän i kommunen som handlägger ärenden om socialbidrag.

I artikeln "Från fattigvård till socialhjälp" gör Jägerskiöld en studie i socialrättens rättshistoria och begreppsbyggnad. Artikeln publicerades i Förvaltningsrättslig tidskrift 1955. Publikationen "Socialtjänst" utgör en översikt över den socialtjänstreform som genomfördes 1982. I "Sociallagstiftningen - En kommentar" från 1985 sätter Bramstang den socialrättsliga utvecklingen i ett historiskt sammanhang. I "Rätt, rättskällor och rättstillämpning" från 1996 diskuterar Strömholm bl.a. begreppet målinriktad ramlag. Även Esping tar upp ramlagsbegreppet i boken "Ramlagar i förvaltningspolitiken" från 1994. I "Den nya sociallagstiftningen- normgivningsteknik, begreppsbyggnad och tolkning" från 1984 diskuterar Bramstang bl.a. kring målinriktad ramlagstiftning i förhållande till objektivitet och legitimitetsaspekter. Holmberg behandlar målinriktad lagstiftning i förhållande till den enskilda individens förutsebarhet i "Sociala rättigheter- mål och medel" från 1990. Rylander ställer lagstiftarens roll i förhållande till den enskilda individens rättssäkerhet i "Kritik av den antirättsliga vägen" från 1976. Bruun och Wilhelmsson tar upp formell och materiell rättssäkerhet i "Rätten, moralen och det juridiska paradigmet" från 1983. I "Socialrätt" från 1954 behandlar Eek bl.a. definitionen av rättighetsbegreppet. I "Rättighetslag i teori och praxis" från 1995 diskuterar Hollander socialtjänstlagen utifrån ett rättighetsperspektiv. I "Rättigheter, förpliktelser och sanktioner inom socialtjänsten" från 1986 behandlar Westerhäll sociallagstiftningens rättighetsbegrepp. Westerhäll diskuterar också det förvaltningsrättsliga rättighetsbegreppet i "Juridiken och rättigheterna" från 1995. I "Rätten till bistånd enligt 6 § SoL" från 1985 ställer Holmberg socialtjänstlagen i relation till begreppet rättighetslagstiftning.

Det är viktigt att notera att mitt källmaterial är författat under skilda tidsepoker. En artikel från 1976 har naturligtvis ett annat syfte och en annan kontext än en artikel författad 1995. Den allmänna opinionen och den rådande tidsandan utgör väsentliga faktorer i sammanhanget. Dessa faktorer bör beaktas och ställas i relation till artiklarnas innehåll.

"Allmän förvaltningsrätt" är en lärobok i förvaltningsrätt. Den behandlar problem som är gemensamma inom hela förvaltningsrättens område.

⁶ SOU1994:139 sid 21.

"Sveriges författning" är en lärobok i konstitutionell rätt. I "JO om förvaltningsförfarandet" presenteras ett axplock av JO-avgöranden på socialrättens område. Anledningen till att "JO om förvaltningsförfarandet" använts som källa till vissa JO-fall, är att alla JO-fall inte publiceras. De "Nya Sociallagarna" utgör en lagkommentar till socialtjänstlagen enligt 2000 års lydelse. I kommentaren ges en ingående beskrivning av varje lagrum i socialtjänstlagen. "Speciell förvaltningsrätt" är en lärobok i förvaltningsrätt. Boken behandlar den offentliga förvaltningens huvudsakliga regleringar.⁷

Det övriga materialet består av ett fyrtiotal rättsfall från regeringsrätten samt några JO-fall.

⁷ Strömberg och Lundell sid 5.

2 Historik

2.1 Bistånds rättens rötter

Den egentliga fattigvården uppkom i samband med kristendomens intåg i Sverige. Kristendomen satte fattiga och sjuka i fokus för vård och omsorg. Allmosegivande och välgörenheten var kristna dygder. I landskapslagarna fanns bestämmelser om fattigvård. Enligt bestämmelserna hade släkten det yttersta ansvaret för de fattiga.⁸

På 1500-talet inrättade den katolska kyrkan gillen. Gillena var välgörenhetsinrättningar dit de fattiga kunde gå och få mat och husrum.⁹ Under reformationen minskade den katolska kyrkans inflytande och fattigvården överfördes till staten.¹⁰

I samband med reformationen framträdde ett puritanskt tänkande. Arbetsplikt och självförsörjning utgjorde viktiga moralbud. Fattigdomen sågs som ett tecken på dåliga moraliska egenskaper och lättja hos den fattige. Krav på att individerna arbetade och bidrog till sin självförsörjning uppställdes.¹¹

Under 1700-talets första hälft ansågs arbete vara botemedlet mot fattigdom. Tvångsmedel kunde användas mot arbetsskygga. Montesquieu menade t.ex att mannen inte var fattig för att han ingenting ägde, utan för att han inte arbetade.¹²

Under 1700-talets senare del förändrades synsättet. I Frankrike fastslogs 1791 en statlig skyldighet att vårda de fattiga. I England tillkom 1795 den s.k Speenhamland Act. Den stadgade att alla individer hade rätt till penningunderstöd om deras inkomster understeg en viss fastställd miniminivå. Även i det dansk-norska riket förekom exempel på lagstiftning där enskildas rätt till samhällets bistånd erkändes.¹³

Upplysningstidens idéer påverkade utvecklingen av fattigvården i Sverige. Idéerna medförde att statens ansvar för de fattiga reglerades i lag.¹⁴

Sveriges första fattigvårdsförordning kom 1763. Den ställde krav på varje socken att ta hand om de fattiga. Förordningen fick emellertid dåligt

⁸ Jägerskiöld sid 250 f.

⁹ Socialtjänst sid 19.

¹⁰ Jägerskiöld sid 250 f.

¹¹ SOU1974:39 sid 29.

¹² Jägerskiöld sid 253.

¹³ Jägerskiöld sid 254 f.

¹⁴ Jägerskiöld sid 257ff.

genomslag i praktiken. I jordbrukssamhället var det svårt för de mindre socknarna att upprätthålla och bekosta fattigvården.¹⁵

Under åren 1763-1807 utgick det svenska lagstiftningsarbetet från att samhället hade ett ansvar för omvårdnad av sjuka, barn, åldringar och arbetslösa. Synsättet kom till uttryck i Gustav IV Adolfs Nådiga stadga från 1807. Författningen fastslog de fattigas rätt till hjälp.¹⁶

2.21800-talets fattigvård

Genom 1847 och 1853 års fattigvårdsförordningar fick Sverige en uttömmande och enhetlig lagstiftning kring fattigvård. I förordningarna fastslogs kommunernas skyldigheter att utge fattigvård. Fattigvården kunde bestå av intagning i fattighus eller att de boende i en socken delade ansvaret för de fattigas behov genom en s.k rotgång. Fram till 1847 kunde myndigheterna utfärda tiggarpass för lovligt bettlande.¹⁷

Fattigvården var förenad med återbetalningsplikt, arbetsplikt och husbondemakt. Husbondemakten innebar en rätt för fattigvårdsmyndigheten att förfoga över de hjälpbehövandes arbetsförtjänst. Husbondemakten syftade till att hålla de arbetsovilliga i arbete. Individerna var således skyldiga att uppfylla vissa skyldigheter för att få rätt till bistånd.¹⁸

1869 tog riksdagen initiativ till en ny fattigvårdslagstiftning. Obligatorisk fattigvård skulle endast utgå till vansinniga personer och föräldralösa barn under 15 år. Frivillig fattigvård kunde utgå till personer som p.g.a ålder, vanförhet, sjukdom eller andra orsaker var ur stånd att försörja sig själva. De arbetsovilliga skulle inte få någon hjälp genom samhällets försorg. Tyngdpunkten i dåtidens argumentation var att den late och arbetsovillige skulle svälta, tills han kom på bättre tankar och började arbeta.¹⁹

1870-talets fattigvård innebar en tillbakagång jämfört med tidigare lagstiftning. Fattigvården blev återigen ett barmhärtighetsverk.²⁰

1870-talets restriktiva fattigvårdslagstiftning hade föregåtts av svår missväxt och dåliga ekonomiska förhållanden. Nödåren orsakade en våldsam kritik mot den alltför generösa fattigvården. Det var främst bönderna som reste krav på en restriktivare fattigvårdslagstiftning.²¹

¹⁵ Socialtjänst sid 19 f.

¹⁶ Jägerskiöld sid 257ff.

¹⁷ Bramstång (I)sid 22f.Bettla = tigga.

¹⁸ Jägerskiöld del II sid 326.

¹⁹ Jägerskiöld sid 269 f.

²⁰ SOU1974:39 sid 30.

²¹ SOU1974:39 sid 30.

1870-talets strömningar innebar en klar försämring av den enskildes rättsställning. Enligt 1871 års fattigvårdsförordning kunde obligatorisk hjälp utgå till vissa grupper. Om vissa förutsättningar var uppfyllda hade kommunerna en skyldighet att utge fattigvård. Medborgarna hade emellertid inte under några omständigheter möjlighet att kräva att fattigvård utbetalades till dem. Den fattige hade en skyldighet att i så stor utsträckning som möjligt försörja sig själv.²²

Fattigvårdens utveckling under 1800-talet hade ett nära samband med den ekonomiska utvecklingen i landet. I gynnsamma ekonomiska lägen var fattigvården liberal. När konjunkturen försämrades följde en mer restriktiv fattigvårdslagstiftning. De sociala och ekonomiska strukturerna, de små resurserna, den låga materiella nivån och de förhärskande samhällsidéerna avgjorde behoven av fattigvården och hur dessa behov tillgodosågs. Samhällshjälpen utgick till stor del i natura.²³

Fattigvårdslagstiftningen under 1800-talet karakteriserades således av en allt restriktivare socialpolitik. Tanken var att fattigvården skulle vara restriktiv för att främja den enskildes individens möjligheter till självförsörjning. Individerna hade en skyldighet att så långt som möjligt försörja sig själva.²⁴

2.3 Fattigvårdslagstiftningen 1918

1918 års fattigvårdslag tillkom i en brytningstid. En del krafter förespråkade socialpolitisk omdaning. Andra krafter menade att det synsätt som rått under 1800-talet alltjämt skulle bestå.²⁵

Genom 1918 års fattigvårdslag utvidgades den obligatoriska fattigvården. Den obligatoriska fattigvården omfattade emellertid endast personer som var minderåriga eller oförmögna att arbeta. Fattigvårdsunderstöden miste sin gåvokarakter och förknippades med krav på motprestationer. Även om 1918 års fattigvårdslag framstod som generös i förhållande till 1870-talets synsätt, präglades den av restriktioner i syfte att bevara individens vilja att försörja sig själv.²⁶

1918 års fattigvårdslag innebar en modernisering och utbyggnad av fattigvården. Fattigvårdsinstitutet var emellertid alltjämt förenat med vissa rättsverkningar t.ex arbetsplikt och återbetalningsskyldighet.²⁷

²²Jägerskiöld sid 268ff.

²³SOU1974:39 sid 31.

²⁴Jägerskiöld del II sid 327.

²⁵Jägerskiöld del II sid 330.

²⁶SOU1974:39 sid 39.

²⁷Jägerskiöld del II sid 332.

2.4 1956 års socialhjälpslag

Genom 1956 års socialhjälpslag ersattes fattigvården med socialhjälp. Trygghetssystem i form av socialförsäkringar t.ex barnbidrag och bostadsbidrag hade tidigare införts. Fattigvårdsåtgärderna var inte längre dominerande faktorer för de enskildas trygghet. Samhället hade byggt upp kompletterande hjälpformer och socialhjälpn utgjorde en sista resurs om individernas behov inte kunde tillgodoses på annat sätt.²⁸

Enligt 1956 års socialhjälpslag förelåg en rätt till livsuppehälle och erforderlig vård för den som inte fyllt 16 år samt den som inte kunde försörja sig själv genom eget arbete på grund av ålder, sjukdom, lyte eller annars bristande kropps- eller själskrafter eller som av hälsoskäl helt eller delvis borde avhålla sig från arbete. Det gällde under förutsättning att den enskilde individen saknade medel till sin försörjning och att hans behov inte kunde tillgodoses på något annat sätt.²⁹

Om det var nödvändigt att avstå från arbete för att kunna återfå sin hälsa, var den enskilde berättigad till socialhjälp, trots att han inte var helt arbetsoförmögen. Den obligatoriska fattigvården under 1800-talet, hade begränsats till personer med bristande kropps- och själskrafter. Genom socialhjälpn skapades en möjlighet till rehabilitering. Individen skulle på så sätt ta ansvar för sin framtida försörjning.³⁰

Enligt 1956 års socialhjälpslag kunde även s.k frivillig socialhjälp utgå. Den frivilliga socialhjälpn var avsedd att täcka behov som andra myndigheter inte kunde tillgodose. Socialhjälpn utgjorde därigenom ett komplement till övriga sociala förmåner i samhället.³¹

Socialhjälp skulle utgå på ett sådant sätt att de behövande i så stor utsträckning som möjligt fick möjligheter att i framtiden försörja sig själva. Socialhjälpens främsta syften var av rehabiliterande och förebyggande karaktär.³²

2.5 Sammanfattande kommentar

Socialhjälpn har genom historien präglats av restriktioner och arbetsplikt. Självförsörjning är ett återkommande begrepp. I ekonomiskt gynnsamma lägen har fattigvården varit liberal, för att under lågkonjunkturer och missväxtår karakteriseras av restriktivitet. Oavsett den ekonomiska konjunkturen har emellertid förmågan att försörja sig själv varit av

²⁸Jägerskiöld sid 333.

²⁹SOU1977:40 sid 113.

³⁰Jägerskiöld sid 333.

³¹SOU1977:40 sid 114.

³²SOU1977:40 sid 114.

väsentligt betydelse inom den socialrättsliga utvecklingen. I samband med reformationen var arbetsplikt och självförsörjning viktiga honnørsord. Även under 1700-talet var fattigvården förenad med arbetsplikt. De lata och arbetsovilliga individerna skulle svälta, tills de kom på bättre tankar och började arbeta. Den dominerande tanken under 1800-talet var att fattigvården skulle vara restriktiv så att den enskildes möjligheter att försörja sig själv främjades. Även 1918 års fattigvårdslag förknippas med restriktioner och krav på motprestationer. 1956 års socialhjälpslag stadgade att socialhjälp kunde utgå om den enskilde saknade medel till sin försörjning och hans behov inte kunde tillgodoses på något annat sätt. Individens ansvar för sin försörjning poängterades. Med anledning av ovanstående har individens skyldighetsaspekt varit återkommande inom den socialrättsliga utvecklingen.

3 Rättigheter och skyldigheter

3.1 Myndighetsutövning

Begreppet myndighetsutövning används inom många offentligt rättsliga lagstiftningsområden. Begreppet för tankarna till maktutövning och ensidigt bestämmande över andra människor med förpliktande verkan. I begreppet myndighetsutövning inryms emellertid också gynnande åtgärder.³³

Myndighetsutövning är ett uttryck för samhällets maktbefogenheter gentemot de enskilda. Myndighetsutövning skall grundas på lag eller annan författning.³⁴

Till myndighetsutövning hör först och främst sådana verksamheter där myndigheterna ensidigt bestämmer om enskildas skyldigheter. Även gynnande beslut t.ex beslut om utbetalning av ekonomiskt bistånd innefattar myndighetsutövning.³⁵

Med ledning av ovanstående föreligger myndighetsutövning i socialtjänstlagens mening om handläggningen av ett enskilt ärende mynnar ut i ett gynnande eller missgynnande beslut för den enskilde.³⁶ Ett ärende som uteslutande innebär avlämnande av råd eller upplysningar innefattar inte myndighetsutövning.³⁷

3.2 Individernas rättigheter och myndigheternas skyldigheter

Begreppen rättighetslag och skyldighetslag är flitigt använda begrepp. Ibland är det oklart vad begreppen egentligen står för. En rättighetslag riktar sig mer till den enskilde än vad en skyldighetslag gör. En skyldighetslag talar om för myndigheterna vilken befogenhet de har i förhållande till de enskilda. Rättighetslagen talar om för de enskilda vad de har rätt att kräva av myndigheterna.³⁸

Myndigheternas skyldigheter kan vara mer eller mindre detaljerade. Reglerna kan handla om vad de enskilda skall kunna få enligt lagen. Reglerna om myndigheternas skyldigheter kan i andra fall vara av mer övergripande karaktär. I de fall där det handlar om övergripande regler kan

³³ SOU1994:139 sid 271.

³⁴ Strömberg (I) sid 19.

³⁵ Strömberg (I) sid 20.

³⁶ SOU1994:139 sid 274.

³⁷ SOU1994:139 sid 281.

³⁸ SOU1994:139 sid 299.

man tala om målregler. I viss mån är begreppen skyldighet och mål synonyma med varandra.³⁹ Den viktigaste skillnaden mellan rättighetslag och skyldighetslag ligger på ett annat plan. Det handlar om möjligheten att överklaga.⁴⁰ En bestämmelse av rättighetskaraktär kan överklagas genom förvaltningsbesvär. Domstolen kan sätta ett nytt beslut i det överklagades ställe och göra en fullständig omprövning av beslutet. En bestämmelse av skyldighetskaraktär kan endast överklagas genom kommunalbesvär. I det fallet prövas beslutets laglighet och något nytt beslut kan inte sättas i stället för det överklagade beslutet.⁴¹

6 b § SoL är av rättighetskaraktär. Det innebär att lagrummet talar om vad den enskilde har rätt att kräva av myndigheten. 6 g § SoL är av skyldighetskaraktär. Det innebär att lagrummet talar om för myndigheten vilken befogenhet den har i förhållande till de enskilda individerna.⁴²

För att få grundläggande förståelse för begreppet rättighetslag, är det av väsentlig betydelse att definiera begreppet rättighet. Hur begreppet rättighet skall definieras har diskuterats flitigt inom den juridiska doktrinen. I avsnitt 3.3 behandlas rättighetsbegreppet i den juridiska doktrinen.

3.3 Rättighetsbegreppet i den juridiska doktrinen

Eek menar att relationen mellan staten och individen inte kan beskrivas med samma termer som relationen mellan två individer. Eek gör därför en distinktion mellan offentlighetsrättsliga och civilrättsliga rättigheter. Eek menar att det saknar betydelse om någonting kallas rättigheter i lagtext eller motiv. Han anser att för att benämningen rättighet skall bli tillämplig, krävs att den enskilde individen är garanterad en allsidig prövning av det beslutande organet, förmånen är klar och preciserad i lagtexten och att individen kan få beslutet överprövat av en högre instans.⁴³

Bramstång anser att två krav skall vara uppfyllda vid användningen av begreppet rättighet. Lagens materiella förutsättningar skall vara precist och klart utformade. Även lagens innehåll skall vara preciserat. Individen skall också garanteras en allsidig överprövning avseende både rättighetens förutsättningar och rättighetens innehåll.⁴⁴

Enligt Holmberg skall tre krav vara uppfyllda vid användningen av begreppet rättighet. En rättighet skall vara bestämd i lag. Det gäller såväl rättighetens innehåll som dess förutsägbarhet. Ju mer preciserad lagstiftningen är desto lättare är det för myndigheterna att göra en allsidig

³⁹SOU1994:139 sid 299.

⁴⁰SOU1994:139 sid 299.

⁴¹Prop.1996/97:124 sid 43 f.

⁴²Prop.1996/97:124 sid 43 f.

⁴³Eek sid 78 f.

⁴⁴Bramstång (I) sid 51 f.

prövning. Holmberg menar vidare att den enskildes möjligheter att förutse myndigheternas beslut ökar vid en preciserad lagstiftning. Det andra kravet som Holmberg uppställer är att en rättighet skall vara utkrävbar. Det innebär att den enskilde individen skall kunna få sitt ärende överprövat av ett neutralt överprövningsorgan. En preciserad lagstiftning underlättar besvärprövningen. Det tredje kravet är att en effektiv statlig kontroll över de myndighetsutövande beslutandeorganen skall föreligga.⁴⁵

Westerhäll anser att rättighetsbegreppet i sig saknar mening. Hon menar att begreppet bör användas för att beteckna en lagbestämd förmån t.ex 6 § SoL. Ju mer preciserad lagtexten är, desto bättre blir förutsättningarna för förutsebarhet och sakprövning.⁴⁶

Westerhäll menar vidare att det förvaltningsrättsliga rättighetsbegreppet innebär att villkoren för rättigheten skall vara noggrant preciserade i lagtexten. Det gäller både lagtextens innehåll och lagtextens förutsättningar. Rättigheten skall var utkrävbar genom att den enskilde kan överklaga ett beslut till en högre instans. Det är också viktigt att den enskilde kan förutse rättighetens existens. Förvaltningsdomstolarnas prövning av rättighetslagstiftningen bidrar till likformighet och att lika fall behandlas lika.⁴⁷

De olika krav som uppställts på rättighetskonstruktionen i doktrinen avser att skydda den formella rättssäkerheten. Formell rättssäkerhet handlar om förutsebarheten i lagstiftningen. Begreppet materiell rättssäkerhet innebär att lagstiftningen leder till materiellt riktiga resultat.⁴⁸

Hollander menar att rättighetslagstiftningen stärks om den är formulerad som en individuell rättighet i stället för en generell lagstiftning. Rättigheten är stark om rättighetens förutsättningar och innehåll är preciserade i lagen. Vaga formuleringar medför en större prövningsrätt för de beslutande myndigheterna. Hollander diskuterar även rättighetens förhållande till budgetanslag och den enskildes besvär rätt.⁴⁹

När det gäller socialtjänstlagen är biståndsrätten i 6 § SoL formulerad som en individuell rättighet. Villkoren för rättigheten anges i 6 b-6 f §§ SoL. Förutsättningen för försörjningsstöd har formulerats som ett behovskrav. I behovsprövningens första led klarläggs behovet av försörjningsstöd eller annat bistånd. I behovsprövningens andra led utreds om individens behov kan tillgodoses på något annat sätt.

När det gäller biståndsparagrafens innehåll är syftet med biståndet att tillförsäkra den enskilde individen en skälig levnadsnivå och stärka dennes

⁴⁵Holmberg sid 69ff.

⁴⁶Westerhäll (I) sid 644ff.

⁴⁷Westerhäll (II) sid 78.

⁴⁸Bruun och Wilhelmsson sid 707.

⁴⁹Hollander sid 34ff.

resurser att leva ett självständigt liv. Det uttrycks i 6 a § SoL. I 6 b § SoL preciseras begreppet försörjningsstöd.

Genom preciseringen av försörjningsstödet, har utrymmet för kommunala resursöverväganden begränsats. Kommunernas budgetanslag borde således inte påverka rätten till ekonomiskt bistånd. Genom 73 § SoL föreligger besvär rätt för den enskilde individen.

3.4 Överklagandemöjligheter

Beslut om rätt till bistånd enligt 6 b § SoL kan enligt 73 § SoL överklagas till förvaltningsdomstol. Förvaltningsdomstolen kan pröva beslutet i dess helhet och sätta ett nytt beslut i dess ställe. Den enskilde individen har således en rätt att överklaga ett avslagsbeslut genom förvaltningsbesvär. Förvaltningsdomstolen skall vid ett överklagande av ett biståndsbeslut självständigt bedöma ärendet. Den är inte bunden av kommunens egna regler och riktlinjer.⁵⁰

När det gäller ekonomiskt bistånd som inte faller in under 6 b § SoL saknas möjligheten att anföra förvaltningsbesvär. Det gäller sådana beslut där 6 g § SoL är tillämplig. Det innebär att beslut om ekonomiskt bistånd till t.ex hemutrustning, elskulder och psykoterapi endast kan överklagas genom kommunalbesvär.⁵¹ Förvaltningsdomstolen prövar då om det överklagade beslutet är olagligt enligt bestämmelserna i 10 kap.8 § kommunallagen. I ett sådant fall gör förvaltningsdomstolen endast en laglighetsprövning. Det innebär att beslutets lämplighet inte är föremål för domstolens prövning. Domstolens materiella prövning innefattar endast om ett beslut håller sig inom de ramar som uppställts för beslutsfattande. Förvaltningsdomstolen kan inte heller sätta ett annat beslut i dess ställe. Socialtjänstlagens regler prövas alltså genom två olika regelsystem för överklagande.⁵²

3.5 Tillsyn

Enligt 67 § SoL utövar socialstyrelsen tillsyn över socialtjänsten. Socialstyrelsen är en central myndighet som skall vidareutveckla statsmakternas mål. Tillsammans med kommunala huvudmän skall socialstyrelsen svara för övergripande planering, uppföljning av statsmakternas beslut samt skapa samverkan mellan socialtjänsten och hälso- och sjukvården.⁵³

Socialstyrelsens tillsynsuppgift innebär att styrelsen skall följa socialtjänstens verksamhet genom kontroller i form av inspektion eller andra

⁵⁰Prop.1996/97:124 sid 70.

⁵¹Prop.1996/97.124 sid 170.

⁵²Prop.1996/97:124 sid 70.

⁵³Norström och Thunved sid 180.

besök. Inspektionsverksamheten skall i huvudsak vara av rådgivande och övergripande karaktär. Socialstyrelsen skall också granska påstådda missförhållanden och uttala sig om anmärkningarna varit befogade eller inte. Socialstyrelsen skall även tillhandahålla planeringsunderlag för kommunerna samt främja forskning och utveckling.⁵⁴

Till ledning för tillämpning av socialtjänstlagen utfärdar socialstyrelsen allmänna råd. Råden är inte rättsligt bindande.⁵⁵

Enligt 68 § SoL har länsstyrelsen formell tillsyn över socialtjänsten i länet. Länsstyrelsen skall tillse att socialtjänsten fullgör sina uppgifter på ett ändamålsenligt sätt. Länsstyrelsens tillsynsverksamhet innebär en rätt att företa inspektioner och utreda förhållanden inom den kommunala socialtjänsten. Länsstyrelsen skall också bistå länsrätterna med bedömningar, lämna upplysningar till enskilda individer samt medverka i socialstyrelsens uppföljningsverksamhet.⁵⁶

Enligt 12 kap. 6 § regeringsformen utövas tillsynen över den offentliga verksamhetens tillämpning av lagar och andra författningar även av justitieombudsmannen (JO). JO skall tillse att förvaltningsmyndigheter iakttar saklighet och opartiskhet. Ett JO-ärende kan uppkomma genom klagomål från allmänheten. JO kan rikta kritik mot förvaltningsmyndigheten eller den enskilde befattningshavaren.⁵⁷

3.6 Sammanfattande kommentar

Handläggningen av ärenden om ekonomiskt bistånd innefattar myndighetsutövning, som i ett enskilt ärende kan mynna ut i ett gynnande eller missgynnade beslut för den enskilde. 6 b § SoL är av rättighetskaraktär. Paragrafen talar om vad individerna kan kräva av myndigheterna. 6 g § SoL är av skyldighetskaraktär. Lagrummet ger myndigheterna befogenhet men inte skyldighet att ge bistånd till individerna. Paragrafen talar således om vilken befogenhet myndigheterna har i förhållande till individerna. Individernas rättigheter och kommunernas skyldigheter är olika sidor av samma mynt. Vad individerna har rätt till är myndigheterna skyldiga att uppfylla. Det som myndigheterna är skyldiga att uppfylla, har individerna rätt till. Socialtjänstlagen innehåller således regler om både den enskildes rättigheter och möjligheter i förhållande till myndigheten samt myndighetens skyldigheter och befogenheter i förhållande till den enskilde. Hur myndigheterna skall förhålla sig till de enskilda kan inte överprövas i sak. Domstolarnas materiella ram är större vid överklagande av beslut enligt 6 b § SoL, än vad vid överklagande av beslut enligt 6 g § SoL. Rättighetsbegreppet i den juridiska doktrinen innebär att lagens

⁵⁴Norström och Thunved sid 180 f.

⁵⁵Norström och Thunved sid 181.

⁵⁶Norström och Thunved sid 181 f.

⁵⁷Strömberg (II) sid 132ff.

förutsättningar och innehåll skall vara klara och preciserade, individen skall garanteras en överprövningsmöjlighet och en statlig tillsyn och kontroll över de beslutande organen skall föreligga. Socialtjänstlagens regler prövas genom två olika regelsystem för överklagande. Skillnaden mellan de båda regelsystemen är domstolarnas materiella ram. Tillsyn och kontroll över socialtjänsten utövas av socialstyrelsen, länsstyrelserna och JO.

4 Socialtjänstlagen

4.1 1980 års socialtjänstlag

Den nuvarande socialtjänstlagstiftningen trädde i kraft 1982. Den tidigare sociallagstiftningen ersattes med socialtjänstlagen (1980:620). Ett huvuddrag i socialtjänstlagen är tilltron till människors egen förmåga att påverka sin situation. Socialtjänsten skall vara en serviceinriktad och hjälpande funktion.⁵⁸

Socialtjänstreformen innebar en förändring av socialtjänstens vägledande principer. Socialtjänstlagens styrande begrepp var helhetssyn, frivillighet, självbestämmande, kontinuitet, normalisering, flexibilitet, valfrihet och närhet.⁵⁹ Begreppen baserades på principen om alla människors lika värde i 1 kap. 2 § regeringsformen. Bestämmelsen är inte rättsligt bindande. Socialtjänstlagens portalparagraf präglas av en positiv tilltro på varje människas förmåga att påverka sin egen situation.⁶⁰

Grundtankarna bakom 1980 års socialtjänstlag ligger fast även idag. Människans förmåga att göra något åt sin situation poängteras i proposition 1996/97:124. Utvecklingstendenserna i samhället har således inte motiverat att göra några avsteg från 1980 års socialtjänstlag i detta avseende.⁶¹

Socialtjänstlagen präglas av en helhetssyn. Det innebär att en enskild individs situation skall ställas i relation till hela den sociala miljön. Socialtjänsten skall sträva efter en samlad lösning på sociala svårigheter i den enskilde individens situation.⁶²

Socialtjänstlagen är en målinriktad ramlagstiftning. I avsnitt 4.2. behandlas socialtjänstlagens målinriktade ramlagskonstruktion

4.2 Socialtjänstlagens målinriktade ramlagskonstruktion

Ramlagar innehåller ofta allmänna regler. Vägledning angående reglernas tillämpning kan till viss del sökas i förarbetena. Vid avsaknad av tillämpningsföreskrifter i förordningarna har de centrala

⁵⁸Norström och Thunved sid 23.

⁵⁹Prop.1996/97:124 sid 28.

⁶⁰Prop.1996/97:124 sid 28.

⁶¹Prop.1996/97:124 sid 29.

⁶²Norström och Thunved sid 23.

förvaltningsmyndigheterna till uppgift att precisera reglernas innebörd samt göra lämpliga avvägningar.⁶³

Ramlagskaraktären innebär att lagens mål är så allmänt hållna att myndigheterna ges en vidsträckt frihet att fylla ut de givna ramarna. Eftersom ramlagarna innehåller ospecificerade uttryck finns ett utrymme för skönsmissiga bedömningar. De centrala förvaltningsmyndigheterna skall med hjälp av allmänna råd, inspektioner samt forsknings- och informationsverksamhet tillse att lagstiftningens mål uppnås på ett effektivt sätt. Förvaltningsmyndigheterna skall också föreslå författningsändringar eller andra åtgärder om de i lagen uppställda åtgärderna bedöms otillräckliga.⁶⁴

En orsak till ramlagstiftningens framväxt är att olika samhällssektorer i högre grad än tidigare sammankopplats. De mål som uppställts av statsmakterna kan komma i konflikt med andra samhällsmål. Därför har det inte ansetts möjligt att i detalj ange hur olika faktorer skall sammanvägas och hur man skall åstadkomma samverkan mellan olika myndigheter. Uppgiften har med anledning därav ålagts förvaltningsmyndigheterna.⁶⁵

Orsaken till ramlagarnas framväxt är att förhållandena i det moderna samhället skiftar snabbt och det kan finnas behov att anpassa reglerna till utvecklingen. Genom att förvaltningsmyndigheterna givits ett större handlingsutrymme främjas effektiviteten i statsförvaltningen.⁶⁶

Enligt förvaltningsrättsutredningen har övergången från detaljlagstiftning till ramlagstiftning inneburit att myndigheternas funktion förändrats.⁶⁷ Valet mellan olika medel att uppnå fastställda mål har i högre utsträckning än tidigare ålagts myndigheterna.⁶⁸

Ramlagstiftningen anses också på ett bättre sätt tillvarata de förtroendevaldas och anställdas kunskaper samt förutsättningarna att genomföra förändringar och genomdriva forskning. En målinriktad lagstiftning anses främja en fortgående utveckling, eftersom lagen inte låser verksamheten i fixerade handlingsmönster och rutiner.⁶⁹

Ramlagstiftningens konstruktion är emellertid inte endast av positiv natur. Det finns en risk för en utveckling där praxis inte överensstämmer med lagens intentioner och anda. Risken är också stor att lagen tillämpas olika på olika ställen i landet.⁷⁰

⁶³ SOU1983:39 sid 73.

⁶⁴ SOU1983:39 sid 74.

⁶⁵ SOU1983:39 sid 73.

⁶⁶ SOU1983:39 sid 73.

⁶⁷ SOU1983:39 sid 73 f.

⁶⁸ SOU1983:39 sid 73.

⁶⁹ SOU1977:40 sid 69.

⁷⁰ Prop.1996/97:124 sid 42.

Ett annat problem med ramlagstiftningstekniken är att förvaltningsdomstolarna kan uppfattas som sekundära lagstiftare, eftersom lagrummens materiella innehåll till stor del bestäms av förvaltningsdomstolarnas domar.⁷¹

Det största problemet med ramlagskonstruktionen är att tolkningssvårigheter beträffande lagens innehåll kan uppstå. En varierande och osäker rättstillämpning kan vara riskabel ur ett legalitets- och objektivitetsperspektiv.⁷²

Ramlagstiftningstekniken kan också leda till problem med kontroll, samordning och överblick med annan lagstiftning. Det kan i sin tur resultera i försämrad kvalitet och effektivitet.⁷³

Socialtjänstlagen utgör i vissa avseenden en ramlag. Nedan beskrivs socialtjänstlagen i förhållande till ramlagskonstruktionen. Preciserade regler om socialtjänstens utformning förekommer i relativt begränsad utsträckning. Kommunerna har en betydande frihet att utforma biståndet efter skiftande lokala förutsättningar.⁷⁴

I motiven till socialtjänstlagen betonas emellertid vikten av att bedömningen av rätten till bistånd blir så enhetlig som möjligt.⁷⁵

I regeringsrättens praxis förordas en likartad lagtillämpning i alla kommuner.⁷⁶

Departementschefen anförde att det skulle vålla stora svårigheter att i lagtexten närmare precisera vad som är en skälig levnadsnivå. Begreppet skälig levnadsnivå skall bedömas utifrån den tid och de förhållanden under vilka de hjälpbehövande lever. Kommunerna skall fastställa vilken levnadsnivå som är skälig.⁷⁷ Departementschefens resonemang gav i detta avseendet uttryck för ett myndighetsperspektiv, eftersom han påtalade att det var kommunerna som skulle fastställa den skäliga levnadsnivån.

Socialutskottet menade att lagen kunde ge utrymme för oacceptabla standardskillnader. Socialutskottet framhöll att det inte var godtagbart att den enskildes möjligheter att få bistånd från socialnämnden, blev beroende av vilken kommun han vistades i. Utskottet menade emellertid att rätten att överklaga beslut om bistånd samt statens tillsyn utgjorde garantier för individens rättssäkerhet.⁷⁸

⁷¹Esping sid 44 f.

⁷²Bramstång (II) sid 861ff.

⁷³Ds C 1984:12.

⁷⁴Prop.1996/97:124 sid 61 f.

⁷⁵Prop.1979/80:1 sid 185.

⁷⁶Strömberg och Lundell sid 131.

⁷⁷Prop.1979/80:1 sid 186.

⁷⁸SoU1979/80:44 sid 20.

Socialtjänstlagen utgör exempel på målinriktad lagstiftning. Det betyder att lagen uppställer mål i stället för att detaljstyra den kommunala verksamheten. Om socialtjänstlagens allmänna principer stadgas i 1 § SoL. I den nyssnämnda paragrafen betonas demokrati, solidaritet, ekonomisk och social trygghet, jämlikhet, självbestämmande, integritet samt individens aktiva deltagande i samhällslivet.⁷⁹ Det innebär emellertid inte att biståndet utges utan krav på den enskilde. Socialtjänstens verksamhetsmål är att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser. De samhälleliga insatserna stärker därigenom den enskildes resurser att leva ett självständigt liv.⁸⁰

Socialtjänstlagen anger målen för verksamheten i stället för att detaljreglera verksamhetens utformning. Enligt Strömholm är det svårt att analysera bestämmelser som har karaktär av portal- eller målparagrafer. Det beror på att portal- eller målparagrafer inte kan skrivas om så att de får ett eget och självständigt normativt innehåll. Anledningen till att lagstiftaren trots detta valt denna utformning, är att man vill uttrycka en stor enighet bland dem som formulerar lagtexten. Det kan också vara så att det råder principiell enighet på ett generellt och abstrakt plan, men att oenighet råder när det gäller att konkretisera och specificera de generella principerna. I ett sådant fall utgör målparagrafen en politisk kompromiss.⁸¹

Socialtjänstlagens målinriktade utformning har utsatts för kritik. Lagstiftaren har en uppgift att värna om den enskilde individens rättssäkerhet. Socialtjänstlagens målinriktade karaktär anses inte i tillräcklig utsträckning ta hänsyn till att det kan finnas motsättningar mellan samhället och individerna.⁸²

Socialtjänstlagens målinriktade ramlagskonstruktion kan ge upphov till målkonflikter, vilket kan leda till bristande förutsebarhet för den enskilde individen.⁸³

Anledningen till att socialtjänstlagen utformats som en målinriktad ramlag är att en sådan konstruktion ger större möjligheter att utforma insatser i samråd med den enskilde och bättre anpassa insatserna till den enskildes behov.⁸⁴

Den 1 januari 1998 genomfördes förändringar av socialtjänstlagen. I förhållande till de ändringar som genomfördes 1998 har socialtjänstlagens ramlagskaraktär begränsats. Kommunernas lokala handlingsutrymme inskränktes genom införandet av riksnormen. I det följande avsnittet görs en

⁷⁹Strömberg och Lundell sid 131.

⁸⁰Prop.1996/97:124 sid 63.

⁸¹Strömholm sid 242ff.

⁸²Rylander sid 663.

⁸³Holmberg (I) sid 197.

⁸⁴SOU1977:40 sid 68 f.

genomgång av de förändringar som företogs avseende socialtjänstlagens biståndsparagraf.

4.3 Förändringar i Socialtjänstlagen 1998

Den 1 januari 1998 genomfördes förändringar av 6 § SoL. Den tidigare biståndsparagrafen kompletterades med tilläggsbestämmelser. I 6 § SoL klargörs att biståndsrättigheten består av försörjningsstöd och annat bistånd. Villkoren för biståndsrättigheten uttrycks i 6 b-6 f §§ SoL. Med det nya systemet är det inte någon rättighet att genom biståndet erhålla en skälig levnadsnivå. Begreppet skälig levnadsnivå kan i stället definieras i termer av skälig kostnadsnivå.⁸⁵ Försörjningsstödet skall i stället uppgå till en skälig kostnad för den enskilde. Förutsättningen för ekonomiskt bistånd är att ett hjälpbehov föreligger.⁸⁶

I 6 a § SoL stadgas att biståndet skall tillförsäkra den enskilde individen en skälig levnadsnivå. Biståndet skall utformas så att det stärker den enskildes resurser att leva ett självständigt liv. I 6 a § SoL återfinns det andra stycket i den tidigare biståndsparagrafen. Stadgandet klargör att ambitionsnivån inom socialtjänsten är oförändrad, trots att kommunerna ges en större handlingsfrihet genom 6 g § SoL.⁸⁷

I 6 b § 1 st SoL stadgas att försörjningsstöd lämnas för skäliga kostnader till vissa vardagliga utgifter. Utgifterna uppdelas i två kategorier. Kostnaderna inom den första kategorin (punkt 1) skall enligt 6 b § 2 st SoL beräknas enligt en för hela riket gällande riksnorm. Prövningen av bidragsnivån avseende nyssnämnda utgiftsposter är därmed inte individuell. Endast vid särskilda skäl kan riksnormen understigas eller överstigas. Prövningen av utgifter enligt 6 b § 1 st 2 p SoL sker utifrån en skälighetsbedömning. Prövningen av individens bidragsnivå företas således på två olika sätt beroende på om utgiften tillhör den första kategorin (6 b § 1 st 1 p SoL) eller den andra kategorin (6 b § 1 st 2 p SoL).⁸⁸

Enligt 6 c § SoL ges socialnämnden en möjlighet att ställa ett aktivitetskrav på den som uppbär försörjningsstöd. Bestämmelsen tar i första hand sikte på dem som är under 25 år. Bestämmelsen kan emellertid även tillämpas i andra fall. Syftet med bestämmelsen är de som inte kommit in på den reguljära arbetsmarknaden skall beredas någon form av praktik eller kompetenshöjande verksamhet. Syftet med verksamheten är att utveckla den enskildes möjligheter att i framtiden försörja sig själv. Socialnämndens åtgärder ersätter dock inte de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna.⁸⁹

⁸⁵Jfr kapitel 5.

⁸⁶Prop.1996/97:124 sid 169.

⁸⁷Prop.1996/97:124 sid 169.

⁸⁸Prop.1996/97:124 sid 169f.

⁸⁹Prop.1996/97:124 sid 171 f.

Inom arbetsmarknadspolitiken finns flera olika system som riktar sig till de individer som har svårt att få ett arbete eller de individer som varit beroende av ekonomiskt bistånd under en längre tid. För ungdomar mellan 20-24 år finns en aktivitetsgaranti. Det innebär att kommunerna tillhandahåller kompetenshöjande praktikplatser och att viss ersättning betalas ut till ungdomarna. Socialtjänsten har med stöd av 6 c § SoL rätt att kräva att den som uppbär ekonomiskt bistånd och är under 25 år skall delta i praktik eller annan kompetenshöjande verksamhet som villkor för ekonomiskt bistånd.⁹⁰ 6 c § SoL är en kodifiering av praxis. Enligt praxis skall den enskilde individen delta i arbetsökarverksamheter såvida dessa främjar individens möjligheter att bli självförsörjande.⁹¹

Den som deltar i en verksamhet som omfattas av 6 c § SoL uppfyller kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande. 6 c § SoL kan inte överklagas genom förvaltningsbesvär. Genom att 6 d § SoL kan överklagas genom förvaltningsbesvär finns det emellertid en möjlighet att framöver få klarhet i vad som avses med "kompetenshöjande". För närvarande saknas rättsfall från regeringsrätten.

Enligt 6 d § SoL kan den som utan godtagbara skäl inte deltar i den kompetenshöjande verksamheten vägras fortsatt försörjningsstöd. Bestämmelsen ger således socialnämnden rätt att neka individen ekonomiskt bistånd om den enskilde utan godtagbart skäl avböjer att delta i en sådan verksamhet som anges i 6 c § SoL.⁹²

Enligt 73 § SoL kan nämndens beslut att vägra bistånd med stöd av 6 d § SoL överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Rättsfall som rör tillämpningen av 6 d § SoL saknas i regeringsrättens praxis. Det är med anledning därav inte möjligt att precisera vad som avses med godtagbara skäl.

6 e § SoL stadgar att den som deltar i praktik eller kompetenshöjande verksamhet inte skall betraktas som arbetstagare.⁹³ 6 e § SoL belyses inte vidare i denna uppsats.

Enligt 6 f § SoL består annat bistånd av färdtjänst, hjälp i hemmet samt särskilt boende för service och omvårdnad av äldre eller bostad med särskild service för funktionshindrade.⁹⁴ 6 f § SoL belyses inte vidare i denna uppsats.

6 g § SoL ger socialnämnden befogenhet att bevilja bistånd i annan form, s.k. annat bistånd, utöver vad som följer av 6 b och 6 f §§ SoL. Kommunerna har i detta avseende givits betydande frihet att bedöma storlek och

⁹⁰Prop.2000/01:80 sid 94.

⁹¹Jfr kapitel 6 och rättsfallen RÅ 1995 ref 92 och RÅ 1995 ref 97.

⁹²Prop.1996/97:124 sid 173.

⁹³Prop.1996/97:124 sid 173.

⁹⁴Prop.1996/97:124 sid 174.

utformning av biståndet. I 6 g § SoL uttrycks kommunernas frihet att bevilja annat bistånd genom ordet "får". Annat bistånd enligt 6 g § SoL kan inte prövas i sak i domstol.⁹⁵ Kommunerna har med stöd av 6 g § SoL givits en befogenhet att utge bistånd utöver vad som följer av 6 b och 6 f §§ SoL. Sådant bistånd är emellertid inte utformat som en rättighet för den enskilde, utan som en möjlighet för kommunerna.⁹⁶

Genom de nyssnämnda förändringarna av socialtjänstlagen skärptes och preciserades kraven på biståndstagarna. Grundtankarna bakom 1980 års socialtjänstlag ligger emellertid fast även idag. I propositionen till de ändringar av socialtjänstlagen som genomfördes 1998 uttalas att utvecklingstendenserna i samhället inte motiverat att göra några avsteg från 1980 års socialtjänstlag, när det gäller tilltron till människan förmåga att göra något åt sin situation.⁹⁷ Det innebär att socialtjänstlagen fortfarande bygger på begreppen frivillighet och självbestämmande.⁹⁸

4.4 Förslag till förändringar i socialtjänstlagen

I prop.2000/01:80 föreslås ändringar av socialtjänstlagen. De ändringar som genomfördes 1998 innebar att en riksnorm för försörjningsstöd infördes och att rätten att överklaga beslut om ekonomiskt bistånd genom förvaltningsbesvär inskränktes.⁹⁹

Socialstyrelsen och länsstyrelserna har utvärderat effekterna av de ändringar som genomfördes 1998 och kommit fram till att ändringarna fått vissa oavsedda konsekvenser. Ändringarna i rätten att överklaga har lett till att vissa beslut om ekonomiskt bistånd tagits med stöd av 6 g § SoL, trots att de borde tagits med stöd av 6 b § SoL. Med anledning därav har den enskilde individen fått felaktig information om hur man överklagar och troligen mist rätten till ekonomiskt bistånd.¹⁰⁰

Regeringen föreslår att rätten till ekonomiskt bistånd skall regleras i ett särskilt kapitel i socialtjänstlagen. Regeringen menar vidare att försörjningsstödet precis som tidigare skall bestå av en schabloniserad del och en del som varierar individuellt. Från uppräknningen i 6 b § SoL tas budgetposterna akut tandvård, läkarvård och glasögon bort. Rätten att få dessa kostnader ersatta kvarstår dock och de skäl som anförs till stöd för ändringen är att begreppet försörjningsstöd renodlas till att endast omfatta regelbundet återkommande kostnader.¹⁰¹

⁹⁵Prop.1996/97:124 sid 174 f.

⁹⁶Prop.2000/01:80 sid 87.

⁹⁷Prop.1996/97:124 sid 29.

⁹⁸Prop.1996/97:124 sid 28.

⁹⁹Prop.2000/01:80 sid 82.

¹⁰⁰Prop.2000/01:80 sid 88 f.

¹⁰¹Prop.2000/01:80 sid 91 f.

De förändringar som föreslås i socialtjänstlagen innebär inte någon ändring när det gäller den enskilde individens ansvar för att bidra till sin försörjning. De krav som socialtjänsten kan ställa på den enskilde är således inte föremål för några ändringar. Det innebär att den enskilde fortfarande måste utnyttja alla möjligheter som finns för att försörja sig själv och att individens skyldighetsaspekt alltså är återkommande.¹⁰²

I proposition 2000/01:80 föreslås förändringar av individernas överklagningsrätt. Det innebär att alla former av biståndsbeslut skall kunna överklagas genom förvaltningsbesvär. Regeringen poängterar att det måste finnas ett sätt för den enskilde att få ett myndighetsbeslut överprövat. En laglighetsprövning innebär endast en kontroll att ett beslut fattats i laga ordning. Förslaget innebär att rätten till bistånd enligt socialtjänstlagen utformas som en rättighetsbestämmelse avseende alla former av beslut om ekonomiskt bistånd. Individens rättigheter stärks.¹⁰³

4.5 Grundläggande begrepp i socialtjänstlagen och begreppet skyldighet

Frivillighet och självbestämmande utgör vägledande principer när det gäller handläggningen av enskilda ärenden inom socialtjänsten.¹⁰⁴ De nyssnämnda principerna gäller såväl vård- och behandlingsinsatser som andra insatser förmedlade av socialtjänsten.

I portalparagrafen stadgas att socialtjänstens verksamhet skall bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet. Socialtjänstens utgångspunkt skall vara den enskildes rätt att själv bestämma över sin situation. Departementschefen understryker emellertid att verksamheten inte skall ta över ansvaret för enskilda människors handlingar och livsföring. Då finns en risk att de passiviseras och blir beroende.¹⁰⁵

De sämst ställda i samhället lever ofta under stora svårigheter med hårt beskurna valmöjligheter. Därför skall socialtjänsten i samråd med den enskilde undersöka om och hur ett fortsatt hjälpbehov skall förebyggas. Det är viktigt att notera att socialtjänstens arbetsuppgifter ofta innehåller svåra bedömningar som förutsätter en ingående kännedom om de olika människornas individuella förutsättningar.¹⁰⁶

När det gäller planeringen av den enskilde individens framtida självförsörjning skall socialtjänsten tillsammans med den enskilde förklara vilka olika handlingsalternativ som finns samt skapa insikt, ställa krav och

¹⁰²Prop.2000/01:80 sid 93 f.

¹⁰³Prop.2000/01:80 sid 96.

¹⁰⁴Prop.1979/80:1 sid 208 f.

¹⁰⁵Prop.1979/80:1 sid 196.

¹⁰⁶Prop.1979/80:1 sid 196.

aktivt påverka klienterna. Socialtjänsten skall genom den nyssnämnda planeringen stärka individens resurser att leva ett självständigt liv.¹⁰⁷

Vikten av att socialtjänsten inte tar över ansvaret för de enskilda individerna betonas på flera ställen i propositionen. Varje människa har inneboende resurser som utgör en förutsättning för fortsatt utveckling. För att den enskilde skall kunna förverkliga sig själv måste dessa resurser frigöras. Det är både socialtjänsten och den enskilde individen som har ansvar för frigörelseprocessen. Socialtjänstens uppgift är att stärka och komplettera den enskilde individens egna resurser. Det skall göras för att förhindra och undvika passivisering och beroende.¹⁰⁸

Det är angeläget att samhällets insatser inte bara syftar till att avhjälpa det föreliggande behovet utan även underlättar för den enskilde att i framtiden själv klara sin försörjning. Om fortlöpande bidrag till försörjningen utbetalas utan övriga åtgärder från samhällets sida kan den enskildes möjligheter att försörja sig själv motverkas och syftet med det ekonomiska biståndet förfelas. Det är således av väsentlig betydelse att det ekonomiska biståndets subsidiära karaktär betonas.¹⁰⁹

Av 2 § SoL följer att socialtjänsten utgör en obligatorisk uppgift för kommunerna. Dessa har enligt 3 § SoL det yttersta ansvaret för de personer som vistas i kommunen. Det innebär dock ingen inskränkning i de ansvar som åligger andra huvudmän. Socialtjänsten är således subsidiär i förhållande till övriga hjälpformer i samhället. Det innebär att individen i första hand skall utnyttja övriga samhälleliga stödformer t.ex socialförsäkringsförmåner eller andra ersättningar.¹¹⁰

Ekonomiskt bistånd utgår endast om behovet inte kan tillgodoses på något annat sätt. Behovsrekvisitet innebär att den enskilde skall stå helt utan möjligheter att klara sin försörjning. Vid bedömningen beaktas om individen innehar realiserbara tillgångar. Det är endast tillgångar som den sökande faktiskt kan förfoga över eller få tillgång till som är relevanta i sammanhanget. Om den enskilde förfogar över kontanter, banktillgodohavanden eller aktier skall dessa användas för att tillgodose individens försörjningsbehov.¹¹¹

Syftet med 6 § SoL är att förtydliga den enskildes försörjningsansvar. Bestämmelsen ålägger den enskilde individen ett förstahandsansvar för sitt liv och sin situation i övrigt. Det innebär att en biståndssökande person skall stå till arbetsmarknadens förfogande och på ett aktivt sätt söka arbete.¹¹²

¹⁰⁷Prop.1979/80:1 sid 217.

¹⁰⁸Prop.1979/80:1 sid 196 f.

¹⁰⁹Prop.1979/80:1 sid 196 f.

¹¹⁰Strömberg och Lundell sid 129.

¹¹¹Socialstyrelsens allmänna råd 1998:11 sid 5 f.

¹¹²Norström och Thunved sid 50.

Jag definierar begreppet skyldighet som de villkor som bidragsgivaren kan uppställa för att en individ skall kunna erhålla en rättighet.

Det är viktigt att notera att villkoren för det ekonomiska biståndet inte blir alltför restriktiva. En långtgående tolkning av ovanstående leder till att en individ som inte bidrar till sin försörjning och helt står utan medel, inte under några omständigheter är berättigad till ekonomiskt bistånd. Med en sådan tolkning förfelas syftet med det ekonomiska biståndet genom att socialtjänstlagens frivillighets- och samverkansgrund undanröjes.¹¹³

Det ekonomiska biståndet fungerar som en sista resurs för många människor i samhället. Det är inte ovanligt att människor som är i behov av ekonomiskt bistånd även har sociala eller personliga svårigheter av olika slag. Det leder till att det inte alltid finns en möjlighet att dokumentera arbetsförmågan för den närmast föregående tiden. Syftet är inte att personer som har problem av personlig art t.ex allvarliga missbruksproblem, psykisk sjukdom eller andra klart uttalade sociala problem skall omfattas av kravet att stå till arbetsmarknadens förfogande. I sådana fall bör socialtjänsten först på annat lämpligt sätt hjälpa individen t.ex med vård eller rehabiliteringserbjudanden.¹¹⁴

4.6 Sammanfattande kommentar

Grundtankarna bakom 1980 års socialtjänstlag ligger fast även idag. I propositionen till de ändringar av socialtjänstlagen som genomfördes 1998 uttalas att utvecklingstendenserna i samhället inte motiverat att göra några avsteg från 1980 års socialtjänstlag när det gäller tilltron till människan förmåga att göra något åt sin situation.¹¹⁵

I förhållande till de ändringar som genomfördes 1998 minskade det lokala handlingsutrymmet. SoL har inte längre karaktären av en utpräglad ramlagstiftning. En ramlag är positiv för den enskilde om det är domstolarna som bestämmer lagens innehåll och individen kan få sin sak prövad. Om kommunerna ges fria händer att bestämma handlingsutrymmet och individen inte kan få sin sak prövad av en domstol är ramlagsutformningen negativ för individen. 1998 skedde ett trendbrott avseende socialtjänstlagens ramlagskaraktär. Kommunernas lokala handlingsfrihet inskränktes. Lagstiftaren specificerade handlingsutrymmet i lagtexten. 6 a § SoL, 6 b § SoL, 6 c § SoL utgör tydliga exempel på att socialtjänstlagens ramlagskaraktär delvis försvann. Det påverkade både kommunernas och domstolarnas roll. Både kommunernas och domstolarnas handlingsutrymme inskränktes. Domstolarna kan inte när det gäller 6 b § SoL och 6 c § SoL betraktas som sekundära lagstiftare. Lagtexten specificerar uttryckligen handlingsutrymmet i paragrafen och något behov av domstolarnas utfyllnad

¹¹³SOU1993:30 sid 195 f.

¹¹⁴Norström och Thunved sid 49.

¹¹⁵Prop.1996/97:124 sid 29.

och tolkning i detta avseende finns inte längre. 6 g § SoL är emellertid fortfarande av ramlagskaraktär och ger således uttryck för kommunal självstyrelse.

Frivillighet och självbestämmande utgör vägledande principer inom socialtjänsten. Socialtjänstens verksamhet skall bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet. Utgångspunkten skall vara den enskildes rätt att själv bestämma över sin situation. Rätt till försörjningsstöd föreligger emellertid endast om den enskilde individens behov inte kan tillgodoses på annat sätt. Det leder till en motsättning mellan frivillighetsaspekten och de villkor som socialtjänsten uppställer för att bistånd skall utgå. Det innebär att frivillighetsaspekten följs så länge den stämmer överens med de socialbidragstagarnas skyldigheter. Om överensstämmelse mellan frivillighet och skyldighet inte föreligger får frivillighetsaspekten ge vika.

I prop.2000/01:80 föreslås ändringar av socialtjänstlagen. Förslaget består till största delen av redaktionella ändringar som att ekonomiskt bistånd skall regleras i ett särskilt kapitel i socialtjänstlagen och att en del av de nuvarande budgetposterna i 6 b § SoL skall utmönstras ur paragrafen. Den viktigaste förändringen av socialtjänstlagen är emellertid inte av redaktionell karaktär. Förändringen innebär att alla former av bistånd skall kunna överklagas genom förvaltningsbesvär. Förslaget innebär att rätten till bistånd återgår till den ordning som rådde innan förändringen av socialtjänstlagen 1998. Med anledning därav stärks åter individens rättsliga ställning.

5 Socialbidragstagarens rättigheter

5.1 Rätten till bistånd

Rätten till bistånd regleras i 6 § SoL. Biståndet kan utformas som en ekonomisk hjälp eller som en samhällelig insats t.ex hjälp till äldre eller människor med funktionshinder. Det innebär att bistånd enligt 6 § SoL inte endast utgör en försörjningshjälp, utan även omfattar insatser för den enskilde individens livsföring i övrigt.¹¹⁶

5.2 Begreppet skälig levnadsnivå

I 6 a § SoL sägs att biståndet skall tillförsäkra den enskilde individen en skälig levnadsnivå. Begreppet definieras emellertid varken i lagtexten eller i motiven. I förarbetena framhålls i stället vikten av en individuell behovsprövning. Det innebär att socialtjänstens insatser utformas så att de blir beroende av omständigheterna i varje specifikt fall. Biståndet bidrar därmed till att den enskildes förutsättningar att framöver klara sig på egen hand förbättras.¹¹⁷

Departementschefen ansåg att begreppet skälig levnadsnivå var svårt att definiera i lagtexten. En bedömning utifrån den tid och de förhållanden under vilka biståndstagarna lever skulle i stället göras i varje enskilt fall.¹¹⁸ Departementschefens resonemang ger i detta avseende uttryck för ett individperspektiv, eftersom socialtjänstens insatser skall utformas så att de blir beroende av omständigheterna i varje specifikt fall.¹¹⁹

Socialutskottet påtalade att den individuella prövningen kunde leda till att lika fall behandlades olika. Socialutskottet ansåg dock att denna risk kunde elimineras genom överklagningsmöjligheter samt statlig tillsyn och kontroll.¹²⁰

Tidigare var det kommunernas sak att fastställa vilken biståndsnivå som motsvarande lagens krav på skälig levnadsnivå. Regeringsrätten preciserade begreppet skälig levnadsnivå i rättsfallen RÅ 84 2:13 och RÅ 84 2:76. Regeringsrätten menade att en bidragsnorm som låg under riksskatteverkets normalbelopp för existensminimum vid inkomsttaxering normalt inte

¹¹⁶ Prop. 1996/97:124 sid 61 f.

¹¹⁷ Prop. 1979/80 sid 185 f.

¹¹⁸ Prop. 1979/80:1 sid 186.

¹¹⁹ Jfr avsnitt 4.2.

¹²⁰ SoU 1979/80:44 sid 20.

tillförsäkrade den enskilde individen en skälig levnadsnivå. I rättsfallen RÅ 1993 ref 11 I och RÅ 1993 ref 11 II angav regeringsrätten att den av socialstyrelsen fastställda bruttonormen skulle läggas till grund för bedömningen av begreppet skälig levnadsnivå. Regeringsrätten menade vidare att en kommuns ekonomiska förhållanden inte fick tillmätas betydelse i sammanhanget.

Genom ändringen av socialtjänstlagen 1998 infördes en gemensam och schabloniserad riksnorm i 6 b § SoL. Det innebar att utrymmet för kommunerna att utge en lägre bidragsnorm än den införda riksnormen försvann.¹²¹

En konsekvens av de ändringar som gjorts i socialtjänstlagen är att 6 a § SoL inte är tillämplig annat än i vissa fall. Lagrådet poängterade att 6 a § SoL endast är tillämplig i fråga om försörjningsstöd (6 b § SoL) och annat bistånd (6 g § SoL). Lagrådet menar således att den enskilde är tillförsäkrad en skälig levnadsnivå genom att beviljas ekonomiskt bistånd enligt 6 b § SoL och 6 g § SoL.¹²²

Regeringen delar inte lagrådets uppfattning. Regeringen menar att innebörden av bestämmelsen om skälig levnadsnivå har överförts till den nya lagen med oförändrad lydelse. Enligt regeringen är 6 a § SoL tänkt att vara vägledande för allt bistånd. Regeringen utgår även från att kommunerna i fortsättningen tillförsäkrar den enskilde individen en skälig levnadsnivå och utformar biståndet så att det stärker individens möjligheter att leva ett självständigt liv.¹²³

Med det system som infördes 1998 är det inte någon rättighet att erhålla en skälig levnadsnivå. Begreppet skälig levnadsnivå kan i stället definieras i termer av skälig kostnadsnivå, eftersom en skälighetsbedömning av vissa kostnader görs.¹²⁴

5.3 Försörjningsstöd

Huvudbestämmelserna om bistånd enligt socialtjänstlagen uppdelas på två paragrafer, 6 och 6 a §§ SoL. Biståndets innebörd avgränsas genom hänvisning till senare paragrafer (6 b-6 h §§ SoL). Bistånd till försörjningen benämnes i lagtexten försörjningsstöd och bistånd för individens livsföring i övrigt kallas annat bistånd.¹²⁵

Utformningen av bestämmelsen 6 § SoL är allmänt hållen. De närmare förutsättningarna för rätt till bistånd och biståndets innebörd framgår av

¹²¹Norström och Thunved sid 47ff.

¹²²Prop.1996/97:124 sid 264.

¹²³Prop.1996/97:124 sid 169.

¹²⁴Jfr avsnitt 5.4 och avsnitt 5.5.

¹²⁵Norström och Thunved sid 50.

motiven till lagstiftningen. Vad gäller frågan om vem som är biståndsberättigad anges endast att den enskilde har rätt till bistånd om behovet inte kan tillgodoses på annat sätt. Några inskränkningar med hänsyn till ålder eller nationalitet görs inte.¹²⁶

När den enskilde har rätt till bistånd föreligger ett korresponderande krav på socialnämnden i kommunen. Vilken socialnämnd som är förpliktad att utge bistånd framgår av 3 § SoL. I paragrafen stadgas att kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp de behöver.¹²⁷

5.4 Försörjningsstödet omfattning

I 6 b § SoL regleras rätten till försörjningsstöd. Försörjningsstödet utformas så att individen ges en möjlighet att planera sin ekonomi inom ramen för det erhållna biståndet. I 6 b § SoL räknas de budgetposter upp som ingår i individens dagliga livsföring. För dessa kostnader lämnas försörjningsstöd i skäligen utsträckt. Budgetposterna i 6 b § 1 st SoL är uppdelade i två kategorier. De kostnader som uppräknas i SoL 6 b § 1 st 1 p beräknas enligt en schabloniserad riksnorm, vilken är gemensam för hela riket.¹²⁸

Riksnormen består av personliga kostnader och gemensamma hushållskostnader. Med personliga kostnader avses: livsmedel, kläder och skor, lek och fritid samt hälsa och hygien. Med gemensamma hushållskostnader avses förbrukningsvaror, dagstidning, telefon och TV-licens.¹²⁹ Med livsmedel avses fullvärdig och varierad kost, som tillreds i det egna hushållet. Budgetposten kläder och skor innefattar ett vardagligt klädbehov baserat på klädinköp under ett år. Budgetposten lek och fritid innefattar en möjlighet att läsa böcker och tidningar, lyssna på musik samt utöva någon idrott. Med förbrukningsvaror avses klädvård samt varor för skötsel och vård av hemmet. Budgetposten hälsa och hygien är avsedd att täcka kostnader för inköp av tvål och tandkräm samt hårklippning. Med dagstidning, telefon och TV-licens avses kostnader för en tidningsprenumeration, abonnemangs- och samtalsavgifter för telefon samt avgifter för TV-innehav.¹³⁰

Utöver den schabloniserade delen ingår enligt 6 b § 1 st 2 p SoL vid behov följande kostnader i försörjningsstödet: boende, hushållsel, arbetsresor, hemförsäkring, läkarvård, akut tandvård, glasögon samt medlemskap i fackförening och arbetslöshetskassa.¹³¹ Huruvida kostnaderna enligt

¹²⁶Prop1996/97:124 sid 168ff.

¹²⁷Strömberg och Lundell sid 129.

¹²⁸Prop.1996/97:124 sid 82 f.

¹²⁹Prop.1996/97:124 sid 82.

¹³⁰Norström och Thunved sid 53.

¹³¹Norström och Thunved sid 54.

6 b §1st 2 p SoL är skäliga eller inte prövas genom en jämförelse mellan den biståndssökandes kostnader och motsvarande kostnader för en låginkomsttagare.¹³² Vad som menas med låginkomsttagare definieras inte i propositionen. I socialstyrelsens allmänna råd anges emellertid att jämförelsen skall göras inom den tätort eller de närmast belägna tätorterna i den kommun där sökanden bor. En skälig boendekostnad bör bedömas utifrån kostnaden hos allmännyttiga bostadsföretag.¹³³

Det skall även noteras att socialnämnden med stöd av 6 g § SoL kan ge bistånd i annan form än enligt 6 b § SoL. Det kan t.ex vara bistånd till hemutrustning, flyttkostnader, hyres- och elskulder eller kostnader för psykoterapi.¹³⁴

5.5 Sammanfattande kommentar

I förarbetena (prop.1979/80:1 och prop.1996/97:124) till socialtjänstlagen sägs att det ekonomiska biståndet skall tillförsäkra den enskilde individen en skälig levnadsnivå. Begreppet skälig levnadsnivå definieras emellertid varken i lagtexten eller i motiven till SoL. Genom ändringen av SoL 1998 infördes en gemensam och schabloniserad riksnorm i 6 b § SoL. Kommunerna kan inte längre utge en lägre bidragsnorm än den standardiserade riksnormen. Ändringen innebar att begreppet skälig levnadsnivå kan definieras i termer av skälig kostnadsnivå. Utöver den schabloniserade riksnormen som innefattar personliga kostnader t.ex livsmedel och hälsa och gemensamma hushållskostnader t.ex telefon och TV-licens ingår vid behov kostnader för boende, hushållsel, arbetsresor, läkarvård, akut tandvård, glasögon och medlemskap i fackförening och arbetslöshetskassa. Huruvida nyssnämnda kostnader är skäliga eller inte prövas genom en jämförelse mellan en biståndssökandes kostnader och motsvarande kostnader för en låginkomsttagare. Det är med anledning härav som begreppet skälig levnadsnivå kan definieras i termer av skälig kostnadsnivå. Försörjningsstöd utgår således för ovanstående kostnader efter en skälighetsbedömning. Det innebär att försörjningsstöd inte utgår för kostnader som inte bedöms som skäliga. Försörjningsstöd utgår således inte för oskäliga kostnader oavsett om individen genom kostnaderna tillförsäkras en skälig levnadsnivå eller inte.

¹³²Norström och Thunved sid 55.

¹³³Socialstyrelsens allmänna råd 1998:11 sid 11.

¹³⁴Prop.1996/97:124 sid 90.

6 Socialbidragstagarens skyldigheter

6.1 Inledande anmärkningar

Syftet med kapitlet om socialbidragstagarens skyldigheter är att undersöka och kartlägga vilka krav på ett visst agerande respektive vilka krav på en viss underlåtenhet som kan uppställas på socialbidragstagarna innan rättigheten till ekonomiskt bistånd kan erhållas. För att ytterligare belysa gränsen mellan socialbidragstagarnas rättigheter och skyldigheter diskuteras även vilka krav som inte kan uppställas på socialbidragstagarna.

Socialbidragstagarnas skyldigheter utgör en modifiering av rätten till ekonomiskt bistånd. Rätten till ekonomiskt bistånd är således inte ovillkorlig. I detta kapitel behandlas vilka skyldigheter individerna måste uppfylla för att kunna erhålla rättigheten till ekonomiskt bistånd. Detta kapitel handlar således om var gränsen mellan socialbidragstagarnas rättigheter och skyldigheter går.

Att individerna har skyldighet agera på ett visst sätt för att kunna erhålla rättigheten till ekonomiskt bistånd innebär att individerna måste stå till arbetsmarknadens förfogande och ta ansvar för sin egen situation. Vad det innebär behandlas i avsnitt 6.2.1 och avsnitt 6.2.2. I avsnitt 6.2.1.1 ges en kort introduktion till de rättsfall som behandlas i avsnitt 6.2.1.2. Syftet med avsnitt 6.2.1.1 är att skapa ett sammanhang och öka förståelsen för de rättsfall som presenteras i avsnitt 6.2.1.2. I avsnitt 6.3 behandlas individernas skyldighet att inte agera på ett visst sätt. I avsnitt 6.4 behandlas krav som enligt praxis inte kan uppställas på socialbidragstagarna.

6.2 Individens skyldighet att agera på ett visst sätt

6.2.1 Att stå till arbetsmarknadens förfogande

6.2.1.1 Inledande anmärkningar

Den biståndssökande individen skall göra vad han eller hon kan för att bidra till sin försörjning. En individ som är arbetslös är skyldig att aktivt söka arbete och godtaga anvisat arbete. En bidragstagare är också skyldig att delta i verksamhet som samhället ställer till förfogande för arbetslösa t.ex arbetsmarknadsutbildning. Varje enskilt ärende förutsätter emellertid en

individuell bedömning som skall utgå från den enskilde individens förutsättningar att klara av ett visst arbete.¹³⁵

Socialtjänsten kan inte villkora det ekonomiska biståndet genom att kräva att den biståndssökande individen deltar i en sysselsättning eller ett arbete som inte ryms inom den sedvanliga arbetsmarknaden eller arbetsmarknadspolitiken, såvida detta inte är förenat med avtalsenlig lön och godtagbara anställningsformer.¹³⁶

Socialstyrelsen menar att arbetslösa i första hand skall tillgodose sina försörjningsbehov inom ramen för arbetslöshetsförsäkringen. Om den enskilde inte har rätt till arbetslöshetsersättning eller om ersättningen inte kan tillgodose individens försörjningsbehov är den enskilde individen berättigad till ekonomiskt bistånd om denne står till arbetsmarknadens förfogande. Den enskilde har emellertid inte rätt till bistånd om han inte efter förmåga försöker bidra till sin försörjning.¹³⁷ Det innebär att individen antingen skall ställa sig till arbetsmarknadens förfogande genom att skriva in sig på arbetsförmedlingen eller sjukskriva sig för att kunna utnyttja den allmänna sjukförsäkringen.¹³⁸

I rättsfallet RÅ 84 2:92 har regeringsrätten bedömt frågan om ekonomiskt bistånd kan vägras när individen inte står till arbetsmarknadens förfogande genom att inte styrka sjukdom med läkarintyg.

Kravet på individens sjukskrivning har två syften. För det första kan individen genom läkarintyg styrka att denne har giltiga skäl att inte stå till arbetsmarknadens förfogande. För det andra kan individen i första hand använda sig av den allmänna sjukförsäkringen för att tillgodose sitt försörjningsbehov.

Förutsättningarna för att vara berättigad till ekonomiskt bistånd enligt 6 § SoL är att den enskildes behov inte kan tillgodoses på något annat sätt t.ex genom inkomster av arbete, förmåner från den allmänna försäkringen eller att denne på annat sätt kan klara sin försörjning. Den som inte har arbete är som regel skyldig att söka arbete. Att det gäller även för hemmavarande föräldrar med minderåriga barn framgår av regeringsrättens praxis på området.¹³⁹

I rättsfallen RÅ 85 2:5, RÅ 1987 ref 167 och RÅ 1988 ref 120 har regeringsrätten bedömt frågan om förhållandet mellan vård av barn och ekonomiskt bistånd.

¹³⁵ Prop. 1996/97:124 sid 75.

¹³⁶ Prop. 1996/97:124 sid 63.

¹³⁷ Socialstyrelsens allmänna råd 1992:4 sid 51.

¹³⁸ Norström och Thunved sid 45ff.

¹³⁹ Socialstyrelsens allmänna råd 1992:4 sid 23.

När föräldrar har rätt till förkortad arbetstid enligt lagen om föräldraledighet, har de inte rätt att avstå från att arbeta heltid om det är nödvändigt för att klara familjens försörjning. Lagen om föräldraledighet reglerar endast förhållandet mellan arbetstagare och arbetsgivare och ger inte föräldrarna någon rätt till bistånd enligt 6 § SoL för att inkomsterna p.g.a ledigheten inte räcker till familjens försörjning.¹⁴⁰

En arbetssökande arbetslös individ med barn kan inte tvingas att utnyttja alla ersättningsdagar med föräldrapenning. Hänsyn skall tas till föräldrars framtida behov av att delta i barnets inskolning på daghem. Den enskilde individen får däremot inte underlåta att ta ut föräldrapenning enligt garantinivån och i stället uppbära ekonomiskt bistånd.¹⁴¹

Kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande kan inte ses som en generell förutsättning för att en individ skall vara berättigad till ekonomiskt bistånd. Socialtjänstlagen ger inte kommunerna rätt att ställa generella krav på att de biståndssökande individerna skall stå till arbetsmarknadens förfogande. De krav som uppställs måste utgå från en individuell behovsprövning.¹⁴² Om individen på grund av psykisk ohälsa eller av andra personliga och sociala skäl inte kan stå till arbetsmarknadens förfogande skall det beaktas vid bedömningen om rätt till ekonomiskt bistånd föreligger.¹⁴³

I skyldigheten att stå till arbetsmarknadens förfogande inbegrips också deltagande i den verksamhet som samhället ställer till förfogande för arbetslösa. När det gäller grundutbildning för vuxna måste ett deltagande i en sådan utbildning ställas i relation till möjligheterna att grundutbildningen på sikt kan leda till ett arbete.¹⁴⁴

Regeringsrätten har i rättsfallen RÅ 1986 ref 6 och RÅ 1986 ref 19 tagit hänsyn till personliga och sociala skäl vid bedömningen om kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande skall tillämpas i enskilda fall. Regeringsrätten fastslår att en individuell behovsprövning skall styra kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande.

Kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande gäller även studerande ungdomar som tillfälligtvis kan bli beroende av socialbidrag. Regeringen poängterar att samma krav gäller för studerande som för andra individer som ansöker om ekonomiskt bistånd.¹⁴⁵ Grundregeln när det gäller studerande är att ekonomiskt bistånd inte skall utgå till studerande som i övrigt är arbetsföra. Från denna grundregel kan undantag göras när det gäller akuta

¹⁴⁰ Socialstyrelsens allmänna råd 1992:4 sid 24.

¹⁴¹ Socialstyrelsens allmänna råd 1992:4 sid 26.

¹⁴² Socialstyrelsens allmänna råd 1992:4 sid 102.

¹⁴³ Socialstyrelsens allmänna råd 1992:4 sid 52.

¹⁴⁴ Socialstyrelsens allmänna råd 1992:4 sid 25.

¹⁴⁵ Prop.1996/97:124 sid 77.

nödsituationer.¹⁴⁶ Socialstyrelsen menar att studerande normalt bör få sina behov tillgodosedda genom studiemedelssystemet och vuxenstudiestödet. Socialstyrelsen ger exempel på vissa situationer där studerande bör kunna få försörjningsstöd. Enligt socialstyrelsen bör socialbidrag kunna utgå till studerande i akuta nödsituationer, i avvaktan på lön från feriearbeten samt vid grundutbildningar på grundskolenivå för vuxenstuderande.¹⁴⁷ Regeringsrätten har i rättsfallen RÅ 1987 ref 103, RÅ 1987 ref 137, RÅ 1987 ref 88, RÅ 1996 ref 13 och RÅ 1996 not 53 behandlat studerandes möjligheter att uppbära ekonomiskt bistånd

Den biståndssökande individen skall göra vad han eller hon kan för att bidra till sin försörjning. En individ som är arbetslös är skyldig att aktivt söka arbete och godtaga anvisat arbete. En arbetsför person har således en skyldighet att ta alla typer av arbeten som han eller hon är kvalificerad för.¹⁴⁸ Denna skyldighet gäller i första hand heltidsarbete.¹⁴⁹

Det grundläggande kravet för ekonomiskt bistånd är att den enskilde individen aktivt bidrar till sin försörjning. Socialtjänstlagen kräver som regel att den enskilde individen skall vistas i Sverige för att ha rätt till ekonomiskt bistånd. Socialtjänstlagens vistelsebegrepp skall emellertid inte tolkas så att den som har försörjningsstöd till sitt uppehälle har reseförbud, varken till annan kommun eller till utlandet. Den biståndssökande individen har rätt att disponera sitt försörjningsstöd efter eget val och göra egna prioriteringar. Det krävs emellertid individen är arbetssökande. Om detta villkor inte kan uppfyllas på grund av att personen i stället företar en utlandsresa föreligger inte någon rätt till bistånd.¹⁵⁰ Detta återkommer i rättsfallet RÅ 1995 ref 79 där regeringsrätten har ställt krav på aktivt arbetssökande vid utlandsvistelse. I rättsfallet RÅ 1991 not 326 har regeringsrätten bedömt frågan om verkan av att endast söka en viss typ av arbeten.

JO har behandlat förutsättningarna för verksamheter där kommunerna erbjuder arbetslösa bidragstagare olika former av sysselsättning och aktiviteter i socialtjänstens regi.¹⁵¹ Justitieombudsmannens yttrande avsåg en sådan verksamhet i Hallstahammars kommun.¹⁵² I Hallstahammar erbjöd socialtjänsten framför allt arbetslösa bidragsberoende ungdomar olika aktiviteter och sysselsättningsåtgärder. Deltagarna i aktiviteterna uppbar ekonomiskt bistånd samt ett mindre stimulansbidrag. JO menade att den ifrågasvarande modellen ställde stora krav på politikerna och enskilda tjänstemäns förutsättningar att handlägga enskilda ärenden. JO varnade för att kommunen genom projektet kunde locka till sig billig arbetskraft. JO

¹⁴⁶ Prop. 1979/80:1 sid 201.

¹⁴⁷ Socialstyrelsens allmänna råd 1998:11 sid 8 f.

¹⁴⁸ SOU 1994:139 sid 224.

¹⁴⁹ Prop. 1996/97:124 sid 75.

¹⁵⁰ Socialstyrelsens allmänna råd 1992:4 sid 97 f.

¹⁵¹ JO:s yttrande avser ärende 2392-1986. Yttrandet har inte publicerats, varför ett sammandrag av detsamma i SOU 1993:30 sid 198f använts som källa.

¹⁵² SOU 1993:30 sid 198.

menade vidare att det fanns en risk för att man genom verksamheten ställde för höga krav på de enskilda individerna. JO menade emellertid att det inte var orimligt att socialnämnden erbjöd arbetslösa olika former av aktiviteter och sysselsättningsåtgärder och uteslöt inte heller att socialnämnden med ekonomiska medel stimulerade de arbetslösa. Det ålåg emellertid socialnämnderna att trots de ifrågavarande åtgärderna ta ansvar för alla enskilda och tillse att deras behov blev erforderligt tillgodosedda.¹⁵³

Ett långvarigt socialbidragstagande bör alltid förenas med relevanta krav. Kraven syftar till att den enskilde individen så småningom blir självförsörjande. Det är rimligt att den som uppbär ekonomiskt bistånd deltar i kommunala verksamheter som leder till ökad kompetens samt förbättrar den biståndssökande individens förutsättningar på arbetsmarknaden. Det kan ske genom s.k. jobbsökarverksamheter, vilka avser att förbättra den biståndssökande individens kunskaper om samhället och arbetslivet. Träning i att skriva en anställningsansökan, kontakter med potentiella arbetsgivare samt kommunala praktikplatser utgör led i ovanstående förbättringsåtgärder.¹⁵⁴

För att förbättra språkundervisningen för nyanlända invandrare bedrivs i vissa kommuner språkundervisning varvad med praktik. Verksamheterna erbjuder kompetenshöjande sysselsättning, arbetsvägledning, utbildning och social gemenskap. Målsättningen är att rusta den enskilde individen så att denne kan möta arbetsmarknadens krav.¹⁵⁵

Med anledning av ovanstående kan socialtjänsten kräva att en biståndssökande individ, för att vara berättigad till fortsatt försörjningsstöd, förbättrar sina förutsättningar på den reguljära arbetsmarknaden. Den som deltar i en arbetsmarknadspolitisk åtgärd uppfyller kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande. Den kompetenshöjande verksamheten utformas individuellt. Av detta följer att socialtjänsten inte kräver ett deltagande i en verksamhet från första dagen för vilken bistånd utges. Det åligger socialnämnden att först utreda den enskildes förutsättningar och behov och på grundval därav bedöma vilken verksamhet som bäst tillgodoser dessa.¹⁵⁶ I rättsfallen RÅ 1996 ref 70, RÅ 1998 ref 24 I, RÅ 1998 ref 24 II och RÅ 1998 not 253 har regeringsrätten bedömt begreppet att stå till arbetsmarknadens förfogande i förhållande till deltagande i en arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Anledningen till att regeringsrätten tar begreppet att stå till arbetsmarknadens förfogande till prövning i rättsfallen RÅ 1998 ref 24, RÅ 1998 ref 24 II och RÅ 1998 not 253, är den ändring av socialtjänstlagen som genomfördes 1998. Genom ändringen förtydligades den enskilde individens ansvar för sin försörjning och en markering av att individen måste uppfylla vissa skyldigheter för att kunna erhålla en rättighet

¹⁵³ SOU1993:30 sid 198f.

¹⁵⁴ Norström och Thunved sid 48.

¹⁵⁵ Prop. 1996/97:124 sid 76.

¹⁵⁶ Norström och Thunved sid 49.

gjordes. Rättsfallen utgör exempel på att individernas skyldigheter är återkommande.

Grundutbildning i svenska räknas till de åtgärder som en arbetslös bidragstagare kan vara skyldig att delta i. Kunskaper i svenska är normalt en förutsättning för att få arbete i Sverige. Grundutbildning i svenska för invandrare tillhandahålles genom svenska för invandrare s.k SFI-undervisning.¹⁵⁷ Regeringsrätten har i rättsfallen RÅ 1995 ref 88 och RÅ 1995 not 424 bedömt frågan om avbruten SFI-undervisning påverkar rätten till ekonomiskt bistånd.

6.2.1.2 Att stå till arbetsmarknadens förfogande enligt praxis

I rättsfallet RÅ 84 2:92 fastställdes att ekonomiskt bistånd kan vägras i fall där den enskilde individen inte står till arbetsmarknadens förfogande. Fallet handlar om Birgitta N som under längre perioder uppburit ekonomiskt bistånd från socialnämnden i Botkyrka kommun. Birgitta N sade på grund av sjukdom upp sig från en anställning. Socialnämnden anmodade henne att styrka sin sjukdom med läkarintyg eller anmäla sig som arbetssökande på arbetsförmedlingen. Birgitta N gjorde varken det först- eller sistnämnda. Regeringsrätten konstaterade att hon inte stod till arbetsmarknadens förfogande och därmed inte var berättigad till ekonomiskt bistånd. Det skall noteras att kvinnan vid ansökningstillfället inte var försatt i en nödsituation. Av rättsfallet RÅ 84 2:92 framgår att det åligger den enskilde att styrka giltiga skäl för att inte stå till arbetsmarknadens förfogande. Individen har således en skyldighet att uppvisa giltiga skäl för att inte stå till arbetsmarknadens förfogande. Birgitta N kunde inte genom läkarintyg styrka att hennes arbetsförmåga var nedsatt och var med anledning därav inte berättigad till ekonomiskt bistånd.

Regeringsrätten har i rättsfallen RÅ 85 2:5, RÅ 1987 ref 167 och RÅ 1988 ref 120 visat att den enskilde individen i normalfallet måste stå till arbetsmarknadens förfogande fullt ut för att ha rätt till ekonomiskt bistånd.

I RÅ 85 2:5 ansågs en rätt till ekonomiskt bistånd inte föreligga när en av föräldrarna till två minderåriga barn önskade stanna hemma och själv se till sina barn. Familjen hade av socialnämnden erbjudits daghemsplatser, så att kvinnan kunde skriva in sig på arbetsförmedlingen. Frågan i målet var om kvinnan på socialtjänstens bekostnad kunde vara hemmafru eller om familjen var tvungen att godtaga socialnämndens förslag om daghemsplatser. Regeringsrätten ansåg att det senare alternativet gällde och menade att kvinnan inte stod till arbetsmarknadens förfogande genom att vara hemmafru och inte acceptera de erbjudna daghemsplatserna. Regeringsrätten menade att av utredningen i målet framgick att en rätt till bistånd förelåg. Av motiven till socialtjänstlagen framgår emellertid att en hjälpsökande som utan giltigt skäl vägrar att ta ett arbete kan nekas

¹⁵⁷ Prop.1996/97:124 sid 75.

ekonomiskt bistånd. Den enskilde har inte heller någon ovillkorlig rätt att erhålla en bestämd insats. Vid valet av insats skall hänsyn tas till alternativa resurser inom kommunen. I rättsfallet hade kvinnan inte visat att hon haft ett annat skäl att inte söka arbete än att hon önskade att själv ta hand om sina barn. Hon visade inte heller att barnen av särskilda skäl var i behov av hennes personliga uppfostran och tillsyn. Regeringsrätten menade att socialnämnden fullgjort sina skyldigheter mot familjen genom att anvisa daghemsplatser till barnen.

I rättsfallet RÅ 1987 ref 167 bedömde regeringsrätten frågan om en förälder som på grund av vård av barn endast arbetade deltid hade rätt till kompletterande socialbidrag för att uppnå en skälig levnadsnivå. Makarna Anders och Margareta F ansökte om kompletterande ekonomiskt bistånd hos socialnämnden i Sundsvalls kommun. Socialnämnden avslog Makarna F:s ansökan med motiveringen att Margareta F kunde arbeta heltid och på så sätt öka familjens inkomster. Anders F innehade ett heltidsarbete utanför hemmet. Margareta F innehade en heltidstjänst som sjuksköterska. Hon utnyttjade emellertid en rätt till partiell ledighet för att ta hand om familjens tre barn. På grund av Margareta F:s partiella ledighet understeg familjens disponibla inkomster socialbidragsnormen. Regeringsrätten menade att familjens fall skulle prövas utifrån de inkomster som familjen F uppburit om Margareta F arbetat heltid. Om Margareta F arbetat heltid hade familjens inkomster överstigit socialbidragsnormen. Regeringsrätten fastslog att familjen F saknade rätt till kompletterande ekonomiskt bistånd. Vård av barn är inte ett godtagbart krav för att inte utnyttja hela sin arbetsförmåga. Det ifrågavarande rättsfallet innebär att socialbidrag inte kan utgå till familjer som sänker sin sysselsättningsgrad för att vårda barn i hemmet.

Slutsatsen av de nyss redovisade rättsfallen är att en person inte har rätt till bistånd om denne väljer att avstå från en barnomsorgsplats för att själv se till sina barn. Individen har således en skyldighet att godtaga den erbjudna daghemsplatsen och ställa sig till arbetsmarknadens förfogande. En enskild person är inte berättigad till ekonomiskt bistånd när makars disponibla inkomster understiger socialbidragsnormen på grund av att den ene maken begränsat sin arbetstid till följd av ledighet för vård av barn. Det innebär att för att kunna erhålla ekonomiskt bistånd har individen en skyldighet att arbeta heltid och kan inte uppbera ekonomiskt bistånd för mellanskillnaden mellan heltidslönen och den ersättning som utgår vid föräldraledighet. Regeringsrätten har i rättsfallen fastslagit att den enskilde individen har en skyldighet att stå till arbetsmarknadens förfogande fullt ut för att ha rätt till ekonomiskt bistånd.

Rättsfallet RÅ 1988 ref 120 handlar om huruvida den i lag förutsatta rätten att ta ut föräldrapenning påverkar rätten till bistånd enligt 6 § SoL. Katarina B var ensamstående med en dotter på två år. Hon var föräldraledig och uppbar föräldrapenning. Katarina B ansökte om kompletterande socialbidrag hos socialnämnden i Nyköpings kommun. Socialnämnden uppmanade henne att ta ut föräldrapenning enligt den s.k garantinivån. Katarina B ansåg att

hon inte skulle behöva ta ut föräldrapenning, utan ha möjlighet att disponera föräldraledigheten efter fritt val. Rättsfallet RÅ 1988 ref 120 innebär att en förälder inte kan underlåta att ta ut föräldrapenning enligt garantinivån och i stället uppbära ekonomiskt bistånd. Det innebär att individen har en skyldighet att ta ut föräldrapenning enligt garantinivån för att ha rätt att erhålla ekonomiskt bistånd.

Rättsfallet RÅ 1986 ref 6 gällde huruvida den biståndssökande mannen Claes-Uno P:s sambo skulle genomgå en vuxenutbildning för att trygga familjens försörjning genom utbildningsbidrag eller om familjen skulle uppbära ekonomiskt bistånd. Sambon Elsie-Gerd H var i 50-års åldern och hade grava läs- och skrivsvårigheter. Elsie-Gerd H hade tidigare arbetat inom hotell- och restaurangnäringen. Regeringsrätten hänvisade till Socialstyrelsens allmänna råd 1985:1 sid 71 där det uttalas att krav på deltagande i grundutbildning för vuxna skall anpassas till det enskilda fallet. Av en ung arbetsför person som är arbetslös på grund av ordblindhet eller analfabetism kan man kräva ett deltagande i en utbildning som på sikt leder till ett arbete. Dylika krav kan emellertid inte ställas på en person i 50-60 års åldern. Det avgörande kravet för ett deltagande i utbildningen i varje enskilt fall skall vara om grundutbildningen på sikt leder till ett arbete. Regeringsrätten menade att det med hänsyn till kvinnans ålder och handikapp inte förelåg skäl att ställa krav på hennes deltagande i vuxenutbildningen. Regeringsrätten poängterade vidare att kvinnan inte underlåtit att söka arbete eller vägrat att ta emot anvisat arbete under den tid som vuxenutbildningen pågick. Med anledning därav ansågs kvinnan ha stått till arbetsmarknadens förfogande. I rättsfallet RÅ 1986 ref 6 fastslog regeringsrätten att krav på deltagande i utbildning kan ställas om utbildningen leder till ökade möjligheter för den enskilde att på sikt bli självförsörjande. Syftet med deltagande i vidareutbildningar är således inte att genom bidrag hitta en temporär lösning på individens försörjningsproblem. Regeringsrätten ansåg att det inte var troligt att den erbjudna utbildningen på sikt skulle leda till ett arbete för Elsie-Gerd H.

Rättsfallet RÅ 1986 ref 19 utgör ett annat exempel på att regeringsrätten vid sin bedömning av begreppet att stå till arbetsmarknadens förfogande, kan ta hänsyn till speciella sociala förhållanden. Rättsfallet handlar om den 50-årig lantbrukaren Lennart N som inte fick tillräckliga inkomster av att arrendera ett jordbruk. Socialnämnden ansåg att mannen skulle söka extraarbete för att tillgodose sitt försörjningsbehov. Mannen anförde att han var tvungen att hjälpa sin åldriga moder, som också var bosatt på arrendestället. Regeringsrätten ansåg att mannens argument att inte ta ett extraarbete, var godtagbart med hänsyn till det speciella förhållande som råder mellan föräldrar och barn. Frågan i rättsfallet RÅ 1986 ref 19 var således om den åldriga modern skulle lämnas utan tillsyn eller om Lennart N skulle utöva tillsynen. Om Lennart N skulle se till modern kunde han inte vistas utanför hemmet. Regeringsrätten menade att det inte var rimligt att kräva att Lennart N skulle lämna modern utan tillsyn. Lennart N hade därför haft giltigt skäl att inte arbeta i större utsträckning än vad han gjorde. Om Lennart N inte

bott tillsammans med modern hade hon förmodligen varit tvingad att flytta till ett ålderdomshem. I rättsfallet fastslås att det kan finnas sociala skäl att inte stå till arbetsmarknadens förfogande. Ett sådant socialt skäl kan vara vård av anhörig.

Regeringsrätten har i rättsfallen RÅ 1986 ref 6 och RÅ 1986 ref 19 tagit hänsyn till personliga och sociala skäl vid bedömningen om kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande skall tillämpas i det enskilda fallet. En individuell prövning av skälen till underlåtenheten eller vägran måste göras i varje enskilt fall. I enskilda fall kan det finnas personliga eller sociala förhållanden t.ex läs- och skrivsvårigheter, ålder eller åldriga föräldrar som gör att en rätt till bistånd föreligger även om individen inte stått till arbetsmarknadens förfogande. Regeringsrätten fastslår att en individuell behovsprövning skall styra kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande. Det innebär att om speciella sociala eller personliga skäl föreligger i det enskilda fallet kan individens, kan dessa skäl vägra tyngre än individens skyldighet att stå till arbetsmarknadens förfogande.

I rättsfallet 1987 ref 103 har regeringsrätten i sin bedömning av begreppet att stå till arbetsmarknadens förfogande vägt in huruvida den biståndssökande personen vid ansökningstillfället befunnit sig i en akut nödsituation. Rättsfallet handlar om Per R som under terminerna studerade till förskollärare. Per R ansågs berättigad till ekonomiskt bistånd, då han befann sig i ett akut nödläge. Han uppbar emellertid endast ekonomiskt bistånd i avvaktan på lön från ett feriearbete.

I rättsfallet RÅ 1987 ref 137 ansökte högskolestuderande Pekka R om ekonomiskt bistånd. Pekka R studerade vid teknisk högskola och arbetade samtidigt heltid. Pekka R hade på grund av bristande studieresultat inte beviljats studiemedel. Pekka R anförde att hans militärtjänstgöring lett till ett sådant avbrott i studierna att hans studieresultat påverkats negativt därav. Kammarrätten menade att för studerande utgår endast ekonomiskt bistånd i akuta nödsituationer. De skäl som Pekka R anförde var inte tillräckliga för att hans situation skulle karakteriseras som en nödsituation. Kammarrätten menade att Pekka R inte stått till arbetsmarknadens förfogande och fastslog att han inte var berättigad till ekonomiskt bistånd. Regeringsrätten ändrade inte kammarrättens dom. Skall studerande ställa sig till arbetsmarknadens förfogande på samma sätt som arbetslösa personer? Kan studerandes arbetssökande begränsas till viss tid eller omfattning? Rättsfallet RÅ 1987 ref 88 behandlar dessa frågor.

Rättsfallet RÅ 1987 ref 88 handlar om den studerande mannen Håkan L som hade inkomster i form av särskilt vuxenstöd. Håkan L:s inkomster understeg socialbidragsnormen. Regeringsrätten menade att Håkan L inte nådde upp till skälig levnadsnivå i socialtjänstlagens mening. Vid bedömningen om Håkan L var berättigad till ekonomiskt bistånd skulle hänsyn tas till om hans behov kunde tillgodoses på annat sätt t.ex genom inkomster av arbete. Håkan L hade sökt tillfälliga arbeten under terminen. Han hade dock inte

erhållit något arbete. Håkan L hade därmed inte stått till arbetsmarknadens förfogande. Att Håkan L:s vuxenstöd var otillräckligt och att han kunde tvingas att avbryta sina studier om han nekades ekonomiskt bistånd påverkande inte regeringsrättens bedömning av frågan. Regeringsrätten poängterade att den biståndssökande individen vid ansökningstillfället inte befunnit sig i en akut nödsituation och ansåg att Håkan L inte var berättigad till ekonomiskt bistånd. Den extrainkomst som Håkan L behövde för att uppnå en skälig levnadsnivå var ca 400:-. Enligt regeringsrättens resonemang krävdes det att Håkan L ställde sig till arbetsmarknadens förfogande på heltid. Håkan L kunde inte själv bestämma om han skulle klara sig på en deltidslön, eftersom kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande avser heltidsarbete.

I rättsfallet RÅ 1996 ref 13 ansökte Tor-Björn W om kompletterande ekonomiskt bistånd hos sociala distriktsnämnden i Stockholms län. Nämnden avslog ansökan med motiveringen att Tor-Björn W:s behov kunde tillgodoses genom inkomster i form av studielån. Tor-Björn W studerade på universitetet och uppbar studiemedel. Tor-Björn W anförde att om han inte kunde fullfölja sina studier riskerade han ett långvarigt bidragsberoende. Regeringsrätten uttalade att det inte var rimligt att högskolestudier delvis finansierades med socialbidrag. I de fall den studerande hade familj kunde ekonomiskt bistånd utgå om ett tillfälligt behov eller en akut nödsituation uppstod. Studerande fick under studietiden räkna med att leva med en knapp budget. Regeringsrätten fastslog att Tor-Björn W inte var berättigad till ekonomiskt bistånd.

I rättsfallet RÅ 1996 not 53 ansökte Nina T om ekonomiskt bistånd hos socialnämnden i Ystad kommun. Nämnden avslog ansökan med motiveringen att Nina T studerade och uppbar studiemedel. Nina T var ensamstående med två barn. Regeringsrätten uttalade att grundregeln när det gäller vuxenstuderande är att socialbidrag inte skall utgå. Ekonomiskt bistånd skall i princip inte utgå till studerande som i övrigt är arbetsföra. Endast om sökanden befinner sig i en akut nödsituation kan det vara motiverat att göra undantag från huvudregeln. Regeringsrätten menade att Nina T befann sig i en akut nödsituation och ansåg att hon var berättigad till ekonomiskt bistånd.

Slutsatsen av de nyss redovisade rättsfallen är att ekonomiskt bistånd endast kan utgå till studerande i akuta nödsituationer. Bristande studieresultat, militärtjänstgöring samt risk för att studierna inte fullföljs utgör inte skäl att bevilja ekonomiskt bistånd till studerande. Av rättsfallet RÅ 1987 ref 88 följer att studerande skall stå till arbetsmarknadens förfogande i samma utsträckning som övriga arbetslösa personer. Studerande personers arbetssökande kan inte begränsas till viss tid eller omfattning. Det innebär att studerande i samma utsträckning som övriga individer har en skyldighet att stå till arbetsmarknadens förfogande för att kunna erhålla ekonomiskt bistånd.

I rättsfallet RÅ 1995 ref 79 ansökte Nabil K och dennes maka Houda K om kompletterande socialbidrag hos socialnämnden i Härryda kommun. Socialnämnden avslag ansökan med motiveringen att Houda K inte var aktivt arbetsökande och därmed inte bidrog till familjens försörjning. Houda K hade under en månad vistats i hemlandet Libanon. Regeringsrätten hänvisade till socialtjänstlagens förarbeten och anförde att en förutsättning för att bistånd skall utgå vid arbetslöshet är att den biståndssökande individen står till arbetsmarknadens förfogande. Houda K stod under sin utlandsvistelse inte till arbetsmarknadens förfogande. Regeringsrätten menade att Houda K skulle kunnat få ett arbete under perioden om hon inte vistats utomlands. Därför ansåg regeringsrätten att Houda K inte var berättigad till ekonomiskt bistånd.

Det är oklart om regeringsrätten hade bedömt fallet annorlunda om Houda K:s möjligheter att få ett arbete varit mycket små. Även om så varit fallet hade emellertid Houda K inte kunnat stå till arbetsmarknadens förfogande om hon vistats utomlands. Att regeringsrätten resonerar kring Houda K:s möjligheter att få ett arbete har troligen ingen avgörande betydelse i målet. Det skall endast betraktas som ett förtydligande av Houda K:s skyldigheter. Ett resonemang kring möjligheten att få ett arbete för just en specifik individ skulle ju annars vara avgörande för om individen skall stå till arbetsmarknadens förfogande eller inte. Ett sådant resonemang leder ju till att de individer som av olika anledningar har mycket små möjligheter att få ett arbete, inte skulle behöva stå till arbetsmarknadens förfogande över huvud taget.

I rättsfallet RÅ 1991 not 326 ansökte Mats J om ekonomiskt bistånd hos socialnämnden i Uppsala. Socialnämnden avslag hans ansökan med motiveringen att Mats J:s arbetslöshet var frivillig. Mats J anförde att han efter att ha arbetat utomlands hade kommit tillbaka till Sverige för att återuppta ett arbete som diskjockey. Mats J hade under två månader endast sökt arbeten som diskjockey. Han hade inte gjort gällande att han saknade möjligheter att få några andra typer av arbeten. Regeringsrätten menade att Mats J inte stått till arbetsmarknadens förfogande på det sätt som krävs, eftersom han bara sökt arbeten som diskjockey. Regeringsrätten menade att det saknade betydelse att Mats J skulle påbörja ett arbete som diskjockey inom kort och att hans arbetslöshet endast omfattade två månader. Även om Mats J:s arbetslöshet var av kortvarigt slag ålåg det honom att fullt ut stå till arbetsmarknadens förfogande. Det skall noteras att regeringsrätten fäste vikt vid att något akut hjälpbehov inte förelåg. Mats J bodde inneboende hos sin mor och fick troligen sitt behov av mat och uppehälle tillgodosett på så sätt.

Slutsatsen av de nyss redovisade rättsfallen är att kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande även gäller vid utlandsvistelse. För att kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande skall vara uppfyllt är det inte tillräckligt att endast söka en viss typ av arbeten. Individen har således en skyldighet att stå till arbetsmarknadens förfogande vid utlandsvistelse. Individen har även en skyldighet att inte endast söka en viss typ av arbeten.

I rättsfallet RÅ 1995 ref 92 ansökte Nicklas G om ekonomiskt bistånd hos socialnämnden i Tyresö kommun. Nicklas G:s ansökan avslogs med motiveringen att han inte stått till arbetsmarknadens förfogande i tillräcklig omfattning. Nicklas G hade inte accepterat en tillfällig sysselsättning som anordnats av socialnämnden. Den ifrågavarande sysselsättningen bestod av parklek, städpatrull, strandrensning, hyllstädning, anläggande av fotbollsplan, scenbygge, matlagning och målning. Under deltagandet i åtgärden skulle Nicklas G uppbära socialbidrag samt ett mindre stimulansbidrag på 25 kronor för varje dag han deltog i aktiviteterna. Regeringsrätten begärde in ett yttrande från socialstyrelsen. Socialstyrelsen menade att det saknades lagstöd för att kräva motprestation i form av tillfällig sysselsättning utan att utge avtalsenlig lön och andra förmåner som följer av ett vanligt arbete. Regeringsrätten menade att det i tidigare rättspraxis ansetts att en arbetslös person är skyldig att söka arbete och godtaga anvisat arbete om det är lämpligt. Frågan i rättsfallet RÅ 1995 ref 92 var om en ung arbetsför person var skyldig att ta emot ett erbjudande om att delta i ett projekt som anordnas av socialnämnden och som syftade till att förbättra den biståndssökandes möjligheter till framtida självförsörjning. Regeringsrätten menade att ett arbete för vilket socialbidrag och stimulansbidrag utgår inte är ett sådant arbete som ger den enskilde individen inkomster av arbete. Socialnämnden hade inte rätt att vägra Nicklas G ekonomiskt bistånd för att han inte ville delta i den av socialnämnden föreslagna åtgärden. Regeringsrätten uttalade emellertid sig endast om ersättningen för den föreslagna åtgärden och inte om åtgärden som sådan. Frågan om en ung arbetsför person är skyldig att delta i åtgärder som syftar till att förbättra den biståndssökandes möjligheter till framtida självförsörjning besvaras inte av regeringsrätten. Den nyssnämnda frågan besvaras dock i rättsfallet RÅ 1995 ref 97 som behandlas i det följande.

Det avgörande skälet för regeringsrättens bedömning av RÅ 1995 ref 92, är troligen att bidragen inte kan betraktas som inkomster av arbete och att avtalsenlig lön inte utgått under sysselsättningstiden.

I rättsfallet RÅ 1995 ref 97 ansökte Mike W om ekonomiskt bistånd hos socialnämnden i Stockholm. Socialnämnden ansåg att Mike W skulle delta i en av nämnden arrangerad arbetsökarverksamhet. Mike W fick en tid hos arbetsökarverksamheten, men uteblev från mötet. Socialnämnden avslog hans ansökan om ekonomiskt bistånd med motiveringen att Mike W inte stått till arbetsmarknadens förfogande och därigenom inte medverkade till att bli självförsörjande. Frågan i rättsfallet var om en ung arbetsför person är skyldig att delta i en av socialnämnden arrangerad arbetsökarverksamhet som syftar till att förbättra den hjälpsökandes möjligheter att erhålla lämplig sysselsättning med lön eller annan ekonomisk ersättning. Regeringsrätten anförde att ett övergripande mål för socialtjänsten är att främja aktiva människors deltagande i samhällslivet samt att inrikta hjälpen på att frigöra och utveckla enskildas resurser utan att

överta ansvaret för den enskilde individens situation. Socialtjänsten skall i och för sig bygga på frivillighet och självbestämmande. Det innebär emellertid inte att socialtjänsten skall vara helt kravlös i förhållande till den enskilde. Regeringsrätten menade att det är förenligt med socialtjänstens grundtanke att en arbetslös person är skyldig att delta i arbetsökarverksamheter som anordnas av socialnämnden. Det gäller dock under förutsättning att verksamheten i det enskilda fallet främjar den enskildes möjligheter att på sikt bli självförsörjande. Mike W hade inte anfört något giltigt skäl att inte delta i socialnämndens arbetsökarverksamhet. Regeringsrätten konstaterade att Mike W inte stått till arbetsmarknadens förfogande och lämnade hans besvär utan bifall.

Slutsatsen av de båda ovan redovisade rättsfallen RÅ 1995 ref 92 och RÅ 1995 ref 97 är att den enskilde individen har en skyldighet att delta i arbetsökarverksamheter, såvida dessa främjar individens möjligheter att bli självförsörjande och individen inte anfört något särskilt skäl att inte delta i arbetsökarverksamheten. Socialnämnden har emellertid inte rätt att kräva att individen skall delta i sysselsättningsåtgärder som innefattar arbete, såvida inte avtalsenlig lön utgår för arbetet.

Rättsfallet RÅ 1996 ref 70 gällde frågan huruvida socialnämnden som villkor för ekonomiskt bistånd kunde kräva att en invandrare skulle fullgöra ett praktikarbete som ingick i kommunens introduktionsprogram för invandrare. Mohamed A, hans hustru Naema E.D och deras sex barn invandrade till Mönsterås kommun 1991. Hustrun samt två av döttrarna deltog i kommunens introduktionsprogram för invandrare. Introduktionsprogrammet innefattade studier i svenska på halvfart samt oavlönat arbete på en av kommunen anvisad praktikplats. Naema E.D och de båda döttrarna praktiserade på ett servicehus för äldre. Alla tre tvingades på grund av påstådd misskötsamhet lämna sina arbeten. Socialnämnden i Mönsterås kommun beslöt att till följd av den påstådda misskötsamheten reducera familjens socialbidrag. Regeringsrätten ansåg att det fanns starka skäl att socialnämnderna på olika sätt stimulerade till deltagande i utbildning av invandrare. Det oavlönade praktikarbetet utgjorde emellertid inte någon av statsmakterna beslutad och reglerad insats. Syftet med praktikarbetet var att ge invandraren möjligheter att förvärva kunskaper i svenska språket och på sikt främja individernas möjligheter att bli självförsörjande. Regeringsrätten ansåg därför att introduktionsprogrammet i dess helhet utgjorde en arbetsmarknadspolitisk åtgärd som likställdes med att individen stod till arbetsmarknadens förfogande. En vägran att delta i en sådan åtgärd eller upprepad misskötsamhet ansåg regeringsrätten vara likställt med att inte stå till arbetsmarknadens förfogande. I RÅ 1996 ref 70 ansåg regeringsrätten att en utfrysning på en praktikplats var ett giltigt skäl för individen att vägra att fullgöra praktiken. Det är emellertid viktigt att notera att regeringsrätten inte ansåg att socialnämnden kunnat styrka att eventuell misskötsamhet från individens sida förelegat.

Slutsatsen av rättsfallet RÅ 1996 ref 70 är att en individ som huvudregel har en skyldighet att delta i en arbetsmarknadspolitisk åtgärd för att uppfylla kravet på att stå arbetsmarknadens förfogande. Vid vägran eller underlåtenhet från individens sida, skall socialnämnden göra en individuell prövning. Prövningen skall utröna om omständigheterna i fallet är sådana att giltigt skäl för underlåtenhet eller vägran föreligger. Utfrysning på arbetsplatsen kan utgöra ett giltigt skäl att inte stå till arbetsmarknadens förfogande.

I rättsfallet RÅ 1998 ref 24 I bedömdes frågan huruvida en kvinna som deltagit i en av kommunen anordnad ungdomspraktikplats behövde använda sin fritid till att läsa platsannonser och skicka ansökningshandlingar till olika arbetsgivare för att stå till arbetsmarknadens förfogande. Socialnämnden i Staffanstorp avtog Heidi H:s ansökan om ekonomiskt bistånd med motiveringen att Heidi H inte varit arbetssökande under den tid hon innehått en ungdomspraktik. Heidi H hade fullgjort sina åligganden under praktikplatsen. Vad socialnämnden i Staffanstorp lade henne till last var att hon inte varit aktivt arbetssökande under praktiktiden genom att hon inte sökt några arbeten under ca fyra veckor. Regeringsrätten konstaterade att ett aktivt deltagande i en ungdomspraktikplats var tillräckligt för att uppfylla kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande. Socialnämnden kunde således inte kräva att Heidi H för att, vara berättigad till ekonomiskt bistånd, utöver praktikplatsen skulle söka arbeten på sin fritid.

Rättsfallet 1998 ref 24 II behandlade frågan huruvida en man som deltagit i ett ALU-projekt men inte sökt några arbeten på egen hand stod till arbetsmarknadens förfogande. Christer U ansökte om ekonomiskt bistånd hos socialnämnden i Skara kommun. Socialnämnden avtog hans ansökan med motiveringen att han inte sökt några arbeten på egen hand och att några styrka hinder att söka arbeten inte förelåg. Regeringsrätten menade att den som deltog i ett ALU-projekt stod till arbetsmarknadens förfogande i socialtjänstlagens mening. Christer U hade deltagit i ALU-projektet för att förbereda start av ett eget företag. Regeringsrätten fastslog att Christer U uppfyllt arbetsförmedlingens krav på deltagande och menade att han var berättigad till ekonomiskt bistånd.

I rättsfallet RÅ 1998 not 253 ansökte Michel G om ekonomiskt bistånd hos Socialnämnden i Karlshamn. Socialnämnden avtog Michel G:s ansökan med motiveringen att han inte var aktivt arbetssökande. Michel G deltog i ett ALU-projekt för att förbereda start av ett eget företag. Regeringsrätten konstaterade att ett aktivt deltagande i ALU-verksamhet var tillräckligt för att den som ansökte om ekonomiskt bistånd skulle anses stå till arbetsmarknadens förfogande. Regeringsrätten hänvisade till de ovan refererade rättsfallen RÅ 1998 ref 24 och RÅ 1998 ref 24 II och fastslog att Michel G hade rätt till ekonomiskt bistånd

Slutsatsen av rättsfallen RÅ 1998 ref 24 I, RÅ 1998 ref 24 II och RÅ 1998 not 253 är att ett deltagande i en ungdomspraktik eller i ALU-verksamhet är

tillräckligt för att en biståndssökande individ skall uppfylla kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande. Ett deltagande i en sådan åtgärd innebär att individen uppfyllt sina skyldigheter och innefattar inte ett krav på ytterligare åtgärder t.ex att söka arbeten på egen hand för att individen skall anses stå till arbetsmarknadens förfogande.

I rättsfallet RÅ 1995 ref 88 har regeringsrätten bedömt frågan om avbruten SFI-undervisning påverkar rätten till socialbidrag. Muhidin K och hans familj var invandrare som erhållit permanent uppehållstillstånd i Sverige. Familjen kommunplacerades i Lomma kommun. Muhidin K och hans hustru påbörjade undervisning i svenska för invandrare (SFI) i Lomma innan familjen flyttade till Malmö. Dåvarande invandrarnämnden i Malmö avslag Muhidin K:s ansökan om ekonomiskt bistånd med motiveringen att flyttning inte borde ha företagits under pågående SFI-undervisning samt att familjens försörjningsbehov kunde tillgodoses genom en återflyttning till Lomma. Regeringsrätten menade att SFI-undervisningen skulle likställas med de åtgärder som samhället ställer till förfogande för arbetslösa. Kunskaper i svenska språket är en förutsättning för att få arbete i Sverige. Regeringsrätten menade att det är viktigt att de arbetssökande besitter grundläggande kunskaper i svenska språket. Makarna K var i behov av den svenskundervisning som anordnats för dem i Lomma för att de skulle uppnå sådana färdigheter i svenska språket som normalt behövdes för att kunna få ett arbete i Sverige. Regeringsrätten fastslog att ett deltagande i SFI-undervisningen var ett krav som kunde uppställas för rätt till bistånd enligt 6 § SoL. Makarna K hade flyttat från Lomma utan att försäkra sig om att svenskundervisning i Malmö omedelbart kunnat erhållas. Makarna K hade inte heller åberopat något giltigt skäl att avbryta SFI-undervisningen. Ett giltigt skäl som skulle kunnat åberopas var t.ex en möjlighet till försörjning utan kunskaper i svenska. Regeringsrätten menade att makarna K undandragit sig möjligheter till försörjning. Makarna K var därför inte berättigade till ekonomiskt bistånd.

Slutsatsen av rättsfallet är att SFI-undervisning likställs med andra åtgärder som samhället ställer till förfogande för arbetslösa samt att ett avbrott i SFI-undervisning utan godtagbara skäl gör att individen inte är berättigad till ekonomiskt bistånd. Det innebär att individen har en skyldighet att delta i SFI-undervisning för att kunna erhålla ekonomiskt bistånd.

Även rättsfallet RÅ 1995 not 424 behandlar frågan om verkan av avbruten SFI-utbildning. I rättsfallet avbröt Tung P sin SFI-utbildning i Gislaveds kommun och flyttade med sin familj till Malmö. Invandrarförvaltningen i Malmö kommun avslag Tung P:s ansökan om ekonomiskt bistånd med motiveringen att hans behov kunde tillgodoses genom att familjen återvände till Gislaved och där återupptog sitt deltagande i svenskundervisningen för invandrare. Regeringsrätten menade att grundutbildning i svenska språket kunde räknas till sådana åtgärder som samhället ställer till förfogande för arbetslösa. Grundutbildningen är en förutsättning för att kunna arbeta i Sverige. Regeringsrätten framhöll emellertid att det avgörande avseende

kravet på deltagande i grundutbildning för vuxna var om utbildningen på sikt kunde leda till ett arbete. För Tung P var det av väsentlig betydelse med kunskaper i svenska språket. Regeringsrätten menade att Tung P inte kunde avbryta sina SFI-studier utan giltigt skäl. Några giltiga skäl att avbryta undervisningen hade Tung P inte angivit, varför han inte var berättigad till ekonomiskt bistånd. Vad som utgör giltiga skäl för avbrytande av SFI-studier angavs inte i rättsfallet.

6.2.2 Att ta ansvar för den egna situationen

6.2.2.1 Inledande anmärkningar

Enligt 1 § SoL har den enskilde individen först och främst ansvar för den egna situationen. Den enskilde får inte fräntas ansvaret för sina handlingar och sin livsföring bara för att individen uppbär försörjningsstöd. Socialtjänstens insatser skall hjälpa enskilda individer att göra något åt sin situation. Hur väl socialtjänsten än uppfyller sina uppgifter kan den emellertid aldrig ersätta det ansvar som åligger den enskilde individen i dennes vardagssituation.¹⁵⁸

I rättsfallen RÅ 1994 ref 50 och RÅ 1997 ref 2 har regeringsrätten bedömt frågan om den biståndssökande individens skyldighet att ta ansvar för den egna situationen och att planera sin ekonomi. I rättsfallen RÅ 84 2:59 och RÅ 1995 ref 56 har regeringsrätten bedömt frågan hur individer som prioriterat personliga skulder framför löpande levnadsomkostnader, skall bedömas i socialbidragshänseende.

6.2.2.2 Att ta ansvar för den egna situationen enligt praxis

I rättsfallet RÅ 1994 ref 50 ansökte Peter A om ekonomiskt bistånd hos socialnämnden i Halmstad kommun. Socialnämnden avlog ansökan med motiveringen att ett ekonomiskt överskott i juni kunde användas för täcka ett ekonomiskt underskott i juli. Peter A var ensamstående och hade sedan en längre tid varit arbetslös och uppburet ersättning från arbetslöshetskassan. Sista utbetalningen från arbetslöshetskassan gjordes i slutet av juni. Peter A var därefter utförsäkrad från arbetslöshetskassan. Peter A menade att han inte haft anledning att räkna med att han skulle bli utförsäkrad från arbetslöshetskassan. I juli erhöll han ett beredskapsarbete och första löneutbetalningen skedde i slutet av augusti. Regeringsrätten menade att när någon fortlöpande uppbär socialbidrag är det inte omotiverat att låta ett överskott som uppkommer en månad avräknas på socialbidragsnormen under nästkommande månad. När löpande ekonomiskt bistånd utbetalas kan socialbyrån ställa krav på att bidragstagaren sätter av en viss del av bidraget för att bestrida framtida större utgifter av det slag bidraget är avsedda att täcka. Regeringsrätten menade att det var helt annorlunda i Peter A:s fall. I

¹⁵⁸ SOU1993:30 sid 179 f.

det förevarande fallet rörde det sig om en nyansökan det vill säga en ansökan från en person som inte tidigare uppburit ekonomiskt bistånd. I en sådan situation finns det inte anledning att vid beräkningen ta hänsyn till de inkomster som har förvärvats och förbrukats före ansökan om ekonomiskt bistånd. Regeringsrätten menade därför att Peter A var berättigad till ekonomiskt bistånd.

I rättsfallet RÅ 1997 ref 2 ansökte Mikael G om ekonomiskt bistånd hos socialnämnden i Ängelholms kommun. Socialnämnden avslog Mikael G:s ansökan med motiveringen att Mikael G studerat vid högskola och då fått del av studiestödssystemet. Mikael G hade under höstterminen 1994 bedrivit högskolestudier. Han uppbar studiemedel fram till januari 1995. Från och med mitten av januari var han arbetslös. Under december 1994 uppgick Mikael G:s inkomster till sammanlagt 9239:-. Av denna summa utgjorde 3432:- studiemedel. De övriga inkomsterna bestod av arvode och andra skattepliktiga ersättningar samt bostadsbidrag och överskjutande skatt. Frågan i målet var om det fanns anledning att vid beräkningen av ekonomiskt bistånd ta hänsyn till att Mikael G under december 1994 haft inkomster som överstigit socialbidragsnormen. Regeringsrätten hänvisade till det ovan refererade rättsfallet RÅ 1994 ref 50 och menade att även i Mikael G:s fall var det frågan om en nyansökan. Mikael G hade emellertid haft anledning att räkna med att han efter studiernas avslutande kunde komma att sakna medel till sin försörjning. Regeringsrätten menade att det ålåg Mikael G att planera sin ekonomi så att han kunnat spara en del av det uppkomna överskottet. Regeringsrätten fastslog med anledning därav att Mikael G inte var berättigad till ekonomiskt bistånd.

Den avgörande skillnaden i RÅ 1994 ref 50 och RÅ 1997 ref 2 är huruvida den biståndssökande individen haft anledning att räkna med att stå utan medel till sin försörjning. I RÅ 1994 ref 50 ansåg regeringsrätten att Peter A inte haft anledning att räkna med att han skulle bli utförsäkrad från arbetslöshetskassan. I RÅ 1997 ref 2 menade regeringsrätten att Mikael G efter studiernas avslutande haft anledning att räkna med att han skulle stå utan medel till sin försörjning. Det avgörande rekvisitet vid bedömningen om den enskilde individen skall ta ansvar för den egna situationen och planera sin ekonomi är således om individen haft anledning att räkna med att denne framöver kommer att stå utan medel till sin försörjning. Det innebär att om individen haft anledning att räkna med att denne kommer att stå utan medel till sin försörjning har den enskilde en skyldighet att planera sin ekonomi.

I rättsfallet RÅ 84 2:59 ansökte en före detta narkotikamissbrukande kvinna om ekonomiskt bistånd till tandvårdsbehandling. Socialnämnden i Helsingborg avslog kvinnans ansökan om ekonomiskt bistånd med motiveringen att hon inte hade tagit ansvar för sin situation. Kvinnan hade några dagar innan socialnämnden meddelade sitt beslut uppburit en försäkringsersättning på ca 12300:-. Pengarna hade hon använt till att betala en semesterresa till Spanien och som avbetalning på gamla knarkskulder

samt skulder till Finax och Ellos. Socialnämnden menade att även om kvinnan hade ett långvarigt narkotikamissbruk bakom sig ålåg det henne att ta ansvar för sin situation. Genom att använda försäkringsersättningen till annat än tandvårdsbehandlingen, hade hon inte tagit detta ansvar. Regeringsrätten menade att kvinnans tandstatus varit av sådan karaktär att en tandvårdsbehandling var nödvändig för hennes hälsa. Regeringsrätten menade vidare att kvinnan inte själv kunde bekosta tandvårdsbehandlingen. Kvinnans behov kunde med anledning därav inte tillgodoses på något annat sätt än genom ekonomiskt bistånd från socialnämnden. Socialnämnden baserade sitt beslut på förfluten tid. Om kvinnan hade gjort andra ekonomiska prioriteringar hade hon sannolikt haft råd att själv bekosta tandvårdsbehandlingen. Regeringsrätten menade emellertid att det var den aktuella situationen som skulle beaktas. Oberoende av hur kvinnan valde att göra ekonomiska prioriteringar saknade hon vid det aktuella tillfället medel att själv bekosta tandvårdsbehandlingen. Kvinnan ansågs därför vara berättigad till ekonomiskt bistånd.

I rättsfallet RÅ 1995 ref 56 ansökte Susanne P om ekonomiskt bistånd till matpengar hos kommunalnämnden i Örebro kommun. Nämnden avslog Susanne P:s ansökan med motiveringen att hennes inkomster översteg socialbidragsnormen samt att om Susanne P disponerat sina inkomster på ett annat sätt hade situationen aldrig uppstått. Susanne P hade prioriterat betalning av lån och andra skulder framför pengar till mat. Susanne P hävdade att hon befann sig i en akut nödsituation och att hennes tillstånd inte kunde avhjälpas på något annat sätt än genom socialbidrag. Regeringsrätten menade att Susanne P:s ansökan avsåg ett akut nödläge och att det därför saknade betydelse att Susanne P genom eget agerande orsakat situationen. Susanne P var därför berättigad till ekonomiskt bistånd till matpengar.

Regeringsrätten har i rättsfallen RÅ 84 2:59 och RÅ 1995 ref 56 fastslagit att ekonomiskt bistånd kan utgå i undantagssituationer oavsett om individerna själv försatt sig i ett nödläge genom prioritera skulder framför löpande levnadsomkostnader. I rättsfallet RÅ 84 2:59 skulle kvinnan inte kunnat bekosta sin tandvårdsbehandling själv. Hennes tandstatus var mycket dålig och behövde åtgärdas snarast. I rättsfallet RÅ 1995 ref 56 rörde sig om en akut nödsituation och kvinnan stod helt utan medel till mat. Jag menar att rättsfallen RÅ 1994 ref 50 och RÅ 1997 ref 2 ger uttryck för en huvudregel att det åligger den enskilde individen att planera sin ekonomi. Rättsfallen RÅ 84 2:59 och RÅ 1995 ref 56 ger uttryck för undantag från huvudregeln. En akut nödsituation väger således tyngre än individens skyldighet att planera sin ekonomi.

6.2.3 Sammanfattande kommentar

Sammanfattningsvis innebär regeringsrättens praxis avseende begreppet att stå till arbetsmarknaden förfogande följande. En individ som säger upp sig

från en anställning skall anmäla sig på arbetsförmedlingen. Om en individ inte kan stå till arbetsmarknadens förfogande p.g.a sjukdom skall detta styrkas med läkarintyg. Ett läkarintyg som styrker arbetsförmågan är således ett giltigt skäl att inte stå till arbetsmarknadens förfogande.

En person har rätt inte till bistånd om denne väljer att avstå från en barnomsorgsplats för att själv se till sina barn. Att inte ställa sig till arbetsmarknadens förfogande med hänvisning till att man vill stanna hemma och ta hand om sina barn utgör således inte ett giltigt skäl för att inte stå sig till arbetsmarknadens förfogande. En enskild person är inte berättigad till ekonomiskt bistånd när makars disponibla inkomster understiger socialbidragsnormen på grund av att den ene maken begränsat sin arbetstid till följd av ledighet för vård av barn. Att inte utnyttja hela sin arbetsförmåga med anledning av att man vill vara hemma och ta hand om sina barn, utgör inte heller ett giltigt skäl för att inte stå till arbetsmarknadens förfogande fullt ut. En förälder kan inte underlåta att ta ut föräldrapenning enligt garantinivån och i stället uppbära ekonomiskt bistånd. Regeringsrätten har fastslagit att den enskilde individen måste stå till arbetsmarknadens förfogande fullt ut för att ha rätt till ekonomiskt bistånd.

Regeringsrätten har tagit hänsyn till personliga och sociala skäl vid bedömningen om kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande skall tillämpas i det enskilda fallet. En individuell prövning av skälen till underlåtenheten eller vägran måste göras i varje enskilt fall. Regeringsrätten fastslår att en individuell behovsprövning skall styra kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande. När det gäller deltagande i anvisad utbildning är det avgörande rekvisitetet om utbildningen på sikt kan leda till ett arbete. Sociala och personliga skäl t.ex läs- och skrivsvårigheter, vård av anhörig och utfrysning på arbetsplatsen kan utgöra giltiga skäl för att inte stå till arbetsmarknadens förfogande.

Ekonomiskt bistånd kan endast utgå till studerande i akuta nödsituationer. Bristande studieresultat, militärtjänstgöring samt risk för att studierna inte fullföljs utgör inte skäl att bevilja ekonomiskt bistånd till studerande. Studerande skall stå till arbetsmarknadens förfogande i samma utsträckning som övriga arbetslösa personer. Studerande personers arbetssökande kan således inte begränsas till viss tid eller omfattning.

Kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande gäller även vid utlandsvistelse. För att kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande skall vara uppfyllt är det inte tillräckligt att endast söka en viss typ av arbeten

Den enskilde individen skall i deltaga arbetsökarverksamheter såvida dessa främjar individens möjligheter att bli självförsörjande och individen inte anfört något särskilt skäl för att inte deltaga i arbetsökarverksamheten. Socialnämnden har emellertid inte rätt att kräva att individen skall deltaga i

sysselsättningsåtgärder som innefattar arbete, såvida inte avtalsenlig lön utgår för arbetet.

Ett deltagande i en arbetsmarknadspolitisk åtgärd t.ex ALU, ungdomspraktik eller introduktionsprogram för invandrare uppfyller kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande. Ett deltagande i en sådan åtgärd innefattar inte ett krav på ytterligare åtgärder t.ex att söka arbeten på egen hand för att individen skall anses stå till arbetsmarknadens förfogande. En underlåtenhet eller vägran att delta i en åtgärd innebär inte att en socialnämnd automatiskt kan avslå en ansökan om ekonomiskt bistånd. Vid vägran eller underlåtenhet från individens sida, skall socialnämnden göra en individuell prövning i varje fall. Prövningen skall utvärdera om omständigheterna i fallet är sådana att giltigt skäl för underlåtenhet eller vägran föreligger. Utfrysning på arbetsplatsen kan utgöra ett giltigt skäl att inte stå till arbetsmarknadens förfogande.

SFI-undervisning likställs med andra åtgärder som samhället ställer till förfogande för arbetslösa. Ett avbrott i SFI-undervisning utan godtagbara skäl gör att individen inte är berättigad till ekonomiskt bistånd.

Slutsatsen av de ovan redovisade rättsfallen blir att den första frågan man skall ställa är: Står den ifrågakvarande individen till arbetsmarknadens förfogande genom att vara inskriven på arbetsförmedlingen, aktivt söka arbete, deltagande i utbildning eller arbetsmarknadspolitiska åtgärder? Om svaret på den nyssnämnda frågan är ja är individen sannolikt berättigad till ekonomiskt bistånd. Om svaret på frågan är nej, blir följdfrågan: Finns det något giltigt skäl att inte stå till arbetsmarknadens förfogande i just detta fall? Ett giltigt skäl kan vara t.ex läkarintyg som styrker arbetsförmåga, sociala eller personliga skäl eller att individen deltar i en åtgärd som på sikt inte leder till ett arbete. Om individen är studerande skall frågan om en akut nödsituation föreligger ställas.

Det avgörande rekvisitet vid bedömningen om den enskilde individen skall ta ansvar för den egna situationen och planera sin ekonomi är om individen haft anledning att räkna med att denne framöver kommer att stå utan medel till sin försörjning. Jag menar att rättsfallen RÅ 1994 ref 50 och RÅ 1997 ref 2 ger uttryck för en huvudregel att det åligger den enskilde individen att planera sin ekonomi. Rättsfallen RÅ 84 2:59 och RÅ 1995 ref 56 ger uttryck för undantag från huvudregeln.

De frågor som skall ställas när det gäller den enskilde individens ansvar för sin ekonomiska situation är följande: Har den enskilde individen haft anledning att räkna med att denne framöver kommer att stå utan medel till sin försörjning? Och föreligger en akut nödsituation? Om svaret på den förstnämnda frågan är ja, är individen sannolikt inte berättigad till ekonomiskt bistånd, såvida inte en akut nödsituation föreligger.

Generellt kan konstateras att vid akuta nödsituationer måste individen inte uppfylla några skyldigheter för att kunna erhålla rättigheten till ekonomiskt bistånd. Individerna har inte heller några retroaktiva skyldigheter.

6.3 Individens skyldighet att inte agera på ett visst sätt

6.3.1 Inledande anmärkningar

I detta avsnitt behandlas frågan om individens skyldighet att inte agera på ett visst sätt. Det görs utifrån rättsfall som behandlar frågan om individens rätt att flytta till ett annat boende och på så sätt höja sina socialbidragskostnader.

Utgångspunkten för vad som är ett skäligt boende samt vad som är en skälig boendekostnad skall göras genom en jämförelse mellan den enskilde biståndssökandes kostnader och en låginkomsttagares kostnader för boende. Utgångspunkten vid jämförelsen är vad en låginkomsttagare på orten normalt har råd att kosta på sig. Rätt till bistånd för ett dyrare boende än normalstandard för en låginkomsttagare skall som huvudregel inte förekomma.¹⁵⁹ När det gäller byte av bostad under pågående bidragstid och bostadsbytet är förenat med merkostnader skall flyttningen ske i samråd med socialtjänsten.¹⁶⁰

Regeringsrätten har i rättsfallen RÅ 1988 ref 37, RÅ 84 2:53, RÅ 1994 ref 56, RÅ 1997 ref 79 I, RÅ 1997 ref 79 II och RÅ 1997 ref 79 III bedömt frågor relaterade till byte av bostäder.

6.3.2 Individens skyldighet att inte agera på ett visst sätt enligt praxis

I rättsfallet RÅ 1988 ref 137 ansökte Christer G om ekonomiskt bistånd till kostnader för boende i husvagn på Västervångs camping.

Kommundelsnämnden i Askim avslag Christer G:s ansökan med motiveringen att husvagnsboende var en undermålig boendeform vintertid. Kommunalsnämnden erbjöd Christer G bistånd till boende på ett närbeläget pensionat. Christer G menade att hans bostadssituation var besvärlig eftersom han var arbetslös, kriminellt belastad och före detta missbrukare. Miljö- och hälsoskyddsförvaltningen i Göteborg hade efter inspektion av campingen funnit att vissa av utrymmena på campingen var undermåliga som bostäder. Miljö- och hälsoskyddsförvaltningens utlåtande var ett av skälen till att kommunalsnämnden inte ville utge bistånd till Christer G:s husvagnsboende. Regeringsrätten konstaterade att Christer G var berättigad till bistånd. Regeringsrätten anförde vidare att ett boende i

¹⁵⁹ Prop.1996/97 sid 83.

¹⁶⁰ Prop.1996/97 sid 83.

husvagn på en campingplats var oförenligt med socialtjänstlagens krav på skälig levnadsnivå. Det var emellertid inte ett tillräckligt skäl att vägra Christer G ersättning för husvagnsboendet. Boendet i husvagnen var inte hälsovådligt för Christer G och det saknades tecken på att han påtagligt skadats av boendet i husvagnen. Regeringsrätten gav Christer G rätt till ekonomiskt bistånd för husvagnsboende och återförvisade målet till kommunalnämnden i Askim. Enligt regeringsrätten krävs för att vägra bistånd till hyreskostnad att boendet är hälsovådligt. Socialnämnden kan således endast då den hjälpsökandes boendeform är förknippad med påtaglig hälsorisk vägra bistånd till hyreskostnad.

I rättsfallet RÅ 1994 ref 76 ansökte Robert N om ekonomiskt bistånd hos socialnämnden i Lerums kommun. Socialnämnden avslog Robert N:s ansökan med motiveringen att han hade en oacceptabelt hög boendekostnad och att bostadsförmedlingen hade anvisat honom en bostad som han inte accepterade. Robert N hade tidigare bott i en hyreslägenhet på två rum och kök. Med motiveringen att det hade förekommit trakasserier från hans grannar sade han upp sin hyreslägenhet och flyttade till en bostadsrätt på 3 rum och kök i ett annat bostadsområde. Robert N var då han ansökte om bistånd 30 år och ensamstående. Innan bostadsbytet hade Robert N inkomster som täckte såväl boendekostnaderna som kostnaderna för uppehälle. Robert N studerade på en tvåårig utbildning och uppbar utbildningsbidrag. Han kunde under den närmaste framtiden inte räkna med andra inkomster än utbildningsbidraget. Regeringsrätten menade att Robert N inte visat tillräckligt starka skäl som motiverade bostadsbytet. Robert N hade inte visat att bytet till en större lägenhet var nödvändigt för att tillförsäkra Robert N en skälig levnadsnivå. Regeringsrätten fastslog att Robert N inte var berättigad till ekonomiskt bistånd. Av rättsfallet RÅ 1994 ref 76 kan utläsas ett krav på att inte fördyra sina boendekostnader, såvida inte bostadsbytet är nödvändigt för att tillförsäkra individen en skälig levnadsnivå och individen anför starka skäl som rättfärdigar bostadsbytet.

I rättsfallet RÅ 84 2:53 ansökte Agneta R om ekonomiskt bistånd hos Sävsjö kommun. Socialnämnden avslog ansökan med motiveringen att Agneta R kunde flytta hem till sina föräldrar i Stockholm, medan hon sökte arbete i Småland. Agneta R överklagade och anförde att hon under två år försörjt sig själv samt att hon inte ville flytta till Stockholm för där rådde arbets- och bostadsbrist. Regeringsrätten ansåg inte det rimligt att kräva att Agneta R skulle flytta till sina föräldrar i Stockholm. Eftersom Agneta R lämnat föräldrahemmet för två år sedan och föräldrarna inte längre var underhållsskyldiga enligt föräldrabalkens regler, kunde Agneta R inte mot sin vilja tvingas att flytta till föräldrarna i Stockholm.

Att rättsläget när det gäller byte av bostad har ändrat sig belyser nedanstående rättsfall.

I rättsfallet RÅ 1997 ref 79 ansökte Therese Å om bistånd till hyreskostnad för eget boende. Vuxennämnden i Ludvika avslog ansökan med

motiveringen att Therese Å inte var berättigad till bistånd för eget boende, eftersom hon inte hade några orimliga boendeförhållanden. Therese Å var vid tiden för ansökan tjugo år. Hon hade tidigare studerat på annan ort, men bodde sedan ett halvt år tillbaka hos sina föräldrar. Therese menade att hon inte kunde bo hos sina föräldrar på grund av att hon var allergisk mot familjens nyinköpta hund samt tvingades dela rum med sin yngre syster. Regeringsrätten uttalade att en biståndssökande individ har en skyldighet att planera sina ekonomi så att denne i görligaste mån undviker ett bidragsberoende. Hemmaboende ungdomar som vill ha ett eget boende har inte någon ovillkorlig rätt till bistånd för hyreskostnad. Endast om familjen är trångbodd eller svåra personliga motsättningar i familjen förekommer har individen rätt till bistånd för eget boende. De skäl som Therese Å anfört var inte tillräckliga för att berättiga henne till bistånd för eget boende.

I rättsfallet RÅ 1997 ref 79 II ansökte Piia P om bistånd till hyreskostnad för eget boende. Socialnämnden i Bromölla kommun avslog ansökan med motiveringen att Piia P genom att skaffa en större lägenhet skaffat sig större utgifter än vad hon hade råd med. Piia P var vid ansökningstillfället tjuogoett år och hade tidigare bott tillsammans med sin mamma. Piia P hade en praktikplats på ett daghem. Så länge hon bodde kvar hos sin mamma hade hon inkomster som översteg socialbidragsnormen. Piia P:s mamma var inte längre underhållsskyldig för Piia P och rätten till bistånd skulle därför bedömas med utgångspunkt i Piia P:s egen situation. Regeringsrätten menade att Piia P genom att hyra en egen bostad skaffat sig en betydande merkostnad, som gjorde att hon var beroende av ekonomiskt bistånd för att klara sin försörjning. Piia P hade inte anfört någon särskild anledning till varför hon var i behov av ett eget boende. Regeringsrätten fastslog att hon inte var berättigad till ekonomiskt bistånd.

I rättsfallet RÅ 1997 ref 79 III ansökte Maria N om bistånd till hyreskostnad för eget boende hos vuxennämnden i Ludvika kommun. Nämnden avslog ansökan med motiveringen att Maria N kunde tillgodose sitt behov av boende genom att bo kvar hos sin mamma. Maria N och hennes mamma hade inte en normal familjerelation. De hade mycket svårt att komma överens och prata med varandra. Relationen med modern hade varit ohållbar en längre tid. Maria N hade till följd av den dåliga relationen med modern nervösa problem, svårt att sova på nätterna samt magkatarr. Hennes besvär gjorde att hon var tvungen att ta mediciner. Maria N:s mor hade klargjort att Maria N inte var välkommen att bo tillsammans med henne. Regeringsrätten fastslog att trots att Maria N genom att skaffa sig en egen bostad fördrade sina boendekostnader, var hennes relation med modern så orimlig att hon inte kunde tvingas att bo tillsammans med henne. Regeringsrätten fastslog att Maria N var berättigad till ekonomiskt bistånd. Regeringsrätten har i fallet tagit hänsyn till sociala och personliga skäl hos den biståndssökande individen.

6.3.3 Sammanfattande kommentar

För att vägra ekonomiskt bistånd till hyreskostnad krävs att boendet är hälsovådligt. Socialnämnden kan således endast då den hjälpsökandes boendeform är förknippad med påtaglig hälsorisk vägra bistånd till hyreskostnad och den enskilde kan inte tvingas att flytta till en annan bostad.

En biståndssökande individ får inte fördyra sina boendekostnader, såvida inte bostadsbytet är nödvändigt för att tillförsäkra individen en skälig levnadsnivå och individen anför starka skäl som rättfärdigar bostadsbytet.

En individ som uppbär socialbidrag har en skyldighet att planera sina ekonomi så att denne i görligaste mån undviker ett bidragsberoende. Hemmaboende ungdomar har inte någon ovillkorlig rätt till bistånd hyreskostnad för eget boende. Endast om familjen är trångbodd eller svåra personliga motsättningar i familjen förekommer har individen rätt till bistånd för eget boende.

En individ som uppbär ekonomiskt bistånd har i normalfallet en skyldighet att inte skapa sig merkostnader i form av ett dyrare boende. Undantag från huvudregeln föreligger om det finns personliga eller sociala skäl som rättfärdigar bostadsbytet.

De frågor som socialnämnden skall ställa sig när det gäller boenderelaterade frågor är följande: Är den biståndssökande individens boende hälsovådligt? Om svaret på nyssnämnda fråga är ja, kan socialnämnden tvinga den enskilde individen att flytta till en annan bostad. När det gäller en biståndssökande individ som fördyrat sina boendekostnader skall socialnämnden fråga: Var individen genom det tidigare boendet tillförsäkrad en skälig levnadsnivå? Om svaret på nyssnämnda fråga är ja, blir följdfrågan: Finns det personliga eller sociala skäl som rättfärdigar bostadsbytet? Om svaret på nyssnämnda fråga är ja, är individen berättigad till ekonomiskt bistånd, trots att individen fördyrat sina boendekostnader.

Det är intressant att notera att personliga eller sociala skäl precis som när det gäller begreppet att stå till arbetsmarknadens kan utgöra undantag från huvudregeln.

6.4 Krav som inte kan uppställas på socialbidragstagare

6.4.1 Inledande anmärkningar

Socialnämnden har en skyldighet att förebygga och motverka missbruk av alkohol och andra beroendeframkallande medel. Människor med

missbruksproblem intar emellertid inte någon särställning när det gäller rätten till ekonomiskt bistånd.¹⁶¹

Människor med missbruksproblem befinner sig i en situation där missbruket dominerar deras dagliga liv. Socialtjänsten skall försöka få till stånd behandlings- eller rehabiliteringsinsatser för att hjälpa missbrukarna att bli drogfria. Om missbrukare avstås från rätten till ekonomiskt bistånd kan det få negativa följder i form av t.ex ökad kriminalitet.¹⁶²

Ekonomiskt bistånd behöver ofta kombineras med andra samhälleliga insatser. Insatserna skall i princip utgöra erbjudanden som den enskilde skall kunna tacka nej till. Om den enskilde vill ha ekonomiskt bistånd men inte underkasta sig behandling skall denne inte förlora rätten till ekonomiskt bistånd. Det medför emellertid inte att socialtjänsten är förhindrad att uppställa vissa villkor.¹⁶³

I rättsfallen RÅ 83 2:70, RÅ 84 2:86 och RÅ Ab 94:1984 har regeringsrätten bedömt betydelsen av att individer inte följt uppgjorda rehabiliteringsföreskrifter och behandlingsplaner.

Regeringsrätten har i rättsfallet RÅ 1988 not 135 behandlat frågan om en biståndssökande individ måste gå med i en fackförening för att höja sin lön.

En biståndssökande individ är som regel skyldig att utnyttja de generella förmåner och ersättningar som finns inom socialförsäkringssystemet innan han har rätt till ekonomiskt bistånd. Den enskilde individen kan således inte avstå från pension eller sjukpenning och i stället hävda en rätt till ekonomiskt bistånd. Socialnämnden kan emellertid inte kräva att den som fyllt 60 år utnyttjar sin rätt till förtida uttag på pension innan ekonomiskt bistånd kan komma ifråga. Förtida uttag av pension betraktas som en rättighet för den enskilde.¹⁶⁴

Regeringsrätten har i rättsfallen RÅ 1986 ref 141 och RÅ 1988 ref 129 bedömt förhållandet mellan socialförsäkringsförmåner och rätten till ekonomiskt bistånd.

JO har bedömt frågor om lämnande av urinprov som förutsättning för ekonomiskt bistånd, krav på framsteg under pågående rehabilitering, krav på deltagande i gruppsamtal och uppvisande av vissa handlingar samt skyldighet att avlägga personligt besök på socialbyrå.

¹⁶¹ Socialstyrelsens allmänna råd 1985:1 sid 87.

¹⁶² Socialstyrelsens allmänna råd 1985:1 sid 88.

¹⁶³ Prop.1979/80:1 sid 195.

¹⁶⁴ Socialstyrelsens allmänna råd 1992:4 sid 25 f.

6.4.2 Krav som inte kan uppställas på socialbidragstagare enligt praxis

I rättsfallet RÅ 83 2:70 avslag sociala distriktsnämnden i Botkyrka kommun Jorma K:s ansökan om ekonomiskt bistånd. Distriktsnämnden motiverade beslutet med att Jorma K kommit för sent till gruppsammankomster för arbetslösa och därigenom brutit ett upprättat kontrakt. Jorma K hade tillsammans med distriktsnämnden utarbetat rehabiliteringsföreskrifter. När Jorma K underlät att följa dessa ansåg distriktsnämnden att han inte var berättigad till ekonomiskt bistånd. Regeringsrätten menade att det saknades stöd att vägra en individ ekonomiskt bistånd med anledning av att denne inte tagit emot rehabiliteringsinsatser av socialtjänsten. Regeringsrätten ansåg att ekonomiskt bistånd vid behov skulle kunna kombineras med rehabiliteringsinsatser. Vill den enskilde individen inte ta emot de erbjudna insatserna saknas emellertid stöd att vägra vederbörande ekonomiskt bistånd.

I rättsfallet RÅ 84 2:86 är frågeställningen likartad. Fallet handlar om en narkotikamissbrukares rätt till ekonomiskt bistånd trots att denne inte fullföljt en överenskommen behandlingsplan. Socialnämnden i Västerås avslag Ulf H:s ansökan om ekonomiskt bistånd till uppehälle. Socialnämnden motiverade sitt beslut med att Ulf H skulle ha tillgodosett sitt behov av ekonomiskt bistånd genom att fullfölja behandlingen på behandlingshemmet. Socialnämnden menade vidare att Ulf H inte var berättigad till ekonomiskt bistånd, eftersom han inte hade följt sin del av en behandlingsplan avseende narkotikamissbruk. Ulf H hade sedan slutet av 1960-talet missbrukat narkotika. Sedan 1970-talet hade han uppburit kontinuerligt ekonomiskt bistånd. Under hösten 1981 upprättades en behandlingsplan. Ulf H förband sig att fullfölja en behandling på ett behandlingshem. Under vistelsen på behandlingshemmet uppbar Ulf H sjukpenning, varför behovet av ekonomiskt bistånd bortföll då Ulf H vistades på behandlingshemmet. På grund av sitt missbruk fick Ulf H lämna behandlingshemmet. Regeringsrätten tog fasta på tre omständigheter i rättsfallet. Ulf H:s utskrivning från behandlingshemmet skedde då större delen av behandlingstiden gått till ända, utskrivningen skedde till följd av misskötsamhet från Ulf H:s sida och inte på begäran från honom personligen. Regeringsrätten tog även hänsyn till Ulf H:s personliga förhållanden.

Skillnaden mellan rättsfallet RÅ 83 2:70 och RÅ 84 2:86 är att socialnämnden i det förstnämnda fallet ansåg att den enskilde genom att följa uppgjorda rehabiliteringsföreskrifter var berättigad till ekonomiskt bistånd. Den enskildes behov tillgodosågs inte genom att den enskilde fullföljde rehabiliteringsinsatserna, vilket var fallet i RÅ 84 2:86.

Rehabiliteringsinsatserna i RÅ 83 2:70 betraktades som ett villkor för Jorma K:s rätt till bistånd. Rehabiliteringsinsatserna i RÅ 84 2:86 är i stället av uppfostringskaraktär. Socialnämnden uppställde som krav att Ulf H

skulle bete sig på ett visst sätt. Ulf H skulle enligt socialnämndens mening underkasta sig behandling på ett behandlingshem.

I rättsfallet RÅ Ab 94:1984 ansökte Lisbeth S om ekonomiskt bistånd hos socialnämnden i Lund. Socialnämnden i Lund avslog ansökan med motiveringen att Lisbeth S genom att avbryta en rehabiliteringsplan inte medverkat till sin egen försörjning och tagit ansvar för sin situation. Lisbeth S hade sedan flera år tillbaka haft sociala och medicinska problem. Hon hade haft svårigheter att anpassa sig till ett arbete. Under de tre senaste åren hade Lisbeth S haft kortvariga anställningar i form av beredskapsarbeten. Socialnämnden hade i samråd med arbetsförmedlingen och en psykiatrisk klinik utarbetat en rehabiliteringsplan för Lisbeth S. Lisbeth S hade avbrutit den nyssnämnda rehabiliteringsplanen. Kammarrätten menade att Lisbeth S behövde olika former av rehabilitering för att träna upp sin arbetsförmåga. Kammarrätten konstaterade att Lisbeth S dagligen gick på arbetsträning i arbetsförmedlingens regi. Lisbeth S skulle därefter beredas en plats på ett arbetsvårdsinstitut. Kammarrätten menade att Lisbeth S var i behov av den erhållna rehabiliteringen även i fortsättningen. Kammarrätten kommenterade inte den avbrutna behandlingsplanen utan fastslog att Lisbeth S:s försörjningsbehov inte kunde tillgodoses på något annat sätt än genom ekonomiskt bistånd från socialnämnden i Lund. Regeringsrätten ändrade inte kammarrättens bedömning. Av rättsfallet Ab 94:1984 följer att en avbruten rehabiliteringsplan inte utgör grund för vägran att utge ekonomiskt bistånd. Frågan är om det faktum att rehabiliteringsplanen inte utarbetats i samråd med Lisbeth S hade någon betydelse för utgången av målet.

Rättsfallen RÅ 83 2:70, RÅ 84 2:86 och Ab 94:1984 innebär att det saknas stöd att vägra en individ ekonomiskt bistånd med anledning av att denne inte tagit emot rehabiliteringsinsatser av socialtjänsten. En avbruten rehabiliteringsplan utgör inte grund för vägran att utge ekonomiskt bistånd. Det innebär att en individ inte har någon skyldighet att ta emot rehabiliteringsinsatser av socialtjänsten för att kunna erhålla ekonomiskt bistånd.

Rättsfallet RÅ 1988 not 135 handlar om huruvida socialnämnden kan kräva att en biståndssökande person skall gå med i en fackförening för att höja sin lön. Anette H ansökte om ekonomiskt bistånd hos socialnämnden i Varbergs kommun. Anette H ansökte om ekonomiskt bistånd till hemutrustning med 10400:-. Socialnämnden beviljade endast 1700:- och avslog resterande del av ansökan. Avslagsbeslutet motiverades med att Anette H genom att ansluta sig till facket kunde få en marknadsmässig inkomst och med egna medel bekosta önskad hemutrustning. Anette H anförde att hon bodde i en enrumslägenhet och arbetade deltid som kontorist. Anette H menade att om hon gick med i facket skulle hon mista sitt arbete. Därigenom skulle hon stå helt utan medel till sin försörjning. Regeringsrätten menade att en anslutning till fackförening inte sällan innebar olika möjligheter att få en bättre inkomst. Regeringsrätten konstaterade att rättsfallet aktualiserar frågan om

det allmänna för en rätt till ekonomiskt bistånd kan uppställa ett krav på facklig anslutning. Regeringsrättens resonemang utgår från fackföreningarnas verksamhet. Fackföreningarnas syfte är att tillvarata medlemmarnas ekonomiska intressen som anställda. Regeringsrätten menade vidare att huruvida människor väljer att ansluta sig till en fackförening ofta är av ideologisk karaktär. Regeringsrätten konstaterade att socialnämndens krav stred mot 1 § 3 st SoL. Socialnämnderna får inte i sin strävan att främja den enskilde individens framtida självförsörjning, uppställa integritetskänsliga krav och kräva att den enskilde skall ansluta sig till en fackförening. Det finns således ingen skyldighet att ansluta sig till ett fackförbund för att kunna erhålla ekonomiskt bistånd.

I rättsfallet RÅ 1986 ref 141 ansökte Sonja F om ekonomiskt bistånd hos socialnämnden i Göteborg. Sonja F uppbar inkomster i form av pension. Hennes pension låg emellertid under den fastställda socialbidragsnormen, varför hon ansökte om kompletterande bistånd. Socialnämnden i Göteborg avslog Sonja F:s ansökan med motiveringen att Sonja F valt att själv avstå från tilläggspension. Sonja F:s ATP-pension uppgick till 3332:-/år och skulle ha uppgått till 14439:-/år med hänsyn till de inkomster Sonja F uppburit under sin yrkesverksamma tid. Sonja F hade inte betalat in ATP-avgifter och på så sätt avstått från en del av ATP-pensionen. Regeringsrätten menade att det faktum att Sonja F inte betalat in sina ATP-avgifter inte utgjorde grund att neka henne kompletterande ekonomiskt bistånd. Den biståndssökande individen har ingen skyldighet att betala in avgifter till socialförsäkringen för att kunna erhålla ekonomiskt bistånd.

I rättsfallet RÅ 1988 ref 129 ansökte Olle B om ekonomiskt bistånd hos sociala distriktsnämnden i Jordbro kommun. Olle B hade sedan sextio års åldern erhållit förtida uttag av folkpension. Sedan Olle B fyllt sextiofem år hade han därför erhållit folkpension med ett reducerat belopp. Olle B ansökte med anledning därav om kompletterande ekonomiskt bistånd. Sociala distriktsnämnden i Jordbro beslöt att bevilja Olle B bistånd med det belopp som motsvarade skillnaden mellan socialbidragsnormen och den inkomst som Olle B fått ut om han tagit ut sin pension med förtida uttag. Olle B överklagade beslutet och begärde att hans reella pension skulle läggas till grund för beräkningen av biståndet. Regeringsrätten hänvisade till Socialstyrelsens allmänna råd och uttalade att man inte kan kräva att den som fyllt sextio år utnyttjar rätten att göra förtida uttag av pension. Förtida uttag är en rättighet att kunna välja pensionsålder utan skyldighet att utnyttja förmånen. Regeringsrätten menade att den som valt att göra förtida uttag på pensionen skall som huvudregel inte ha rätt till kompletterande socialbidrag. Om så vore fallet skulle socialförsäkringssystemet sättas ur spel. Från den nyssnämnda huvudprincipen skall emellertid undantag kunna göras. I de fall där det varit svårt för den enskilde att få en överblick över vilka konsekvenser det förtida uttaget av pensionen fått kan undantag göras. Ökade levnadsomkostnader, ändrade familjeförhållanden och förändrad lagstiftning är sådana faktorer som skall beaktas för att fastställa om en undantagssituation föreligger. Regeringsrätten menade att Olle B hade rätt

till ekonomiskt bistånd för att han hade ianspråktagit de tillgångar han ägde samt inte på annat sätt än genom kompletterande socialbidrag, skulle få tillräckliga medel för att tillgodose till sin försörjning. Vilken av de ovanstående faktorerna för bedömning av undantagssituationer som var tillämplig i Olle B:s fall framgår inte av regeringsrättens resonemang.

Vid en inspektion utförd av JO hos Uppsala kommun framkom att socialnämnden som villkor för beviljande av ekonomiskt bistånd krävde att biståndssökande individer skulle lämna urinprov för att verifiera sin drogfrihet.¹⁶⁵ JO menade att enskildas missbruk i vissa fall innebär att den enskilde individen inte kan stå till arbetsmarknadens förfogande. Under ett sådant förhållande har den enskilde inte rätt till ekonomiskt bistånd. Det är emellertid svårt att utreda ett misstänkt narkotikamissbruk. Urinprov är en metod som kan användas för sådana ändamål. JO menade att urinprovet är en åtgärd som kan användas för att utreda misstänkt narkotikamissbruk. Huruvida den biståndssökande individen lämnar urinprov eller inte saknar emellertid betydelse för om den enskilde skall beviljas bistånd eller inte. Urinprovet är endast en utredningsåtgärd.¹⁶⁶ Om den enskilde inte lämnar urinprov underlåter han att bidra till socialnämnden utredning. Ett sådant förhållande kan dock utgöra grund för att avslå hans ansökan om ekonomiskt bistånd.¹⁶⁷ Resultatet av urinprovet är en omständighet som skall beaktas vid bedömningen om individen står till arbetsmarknadens förfogande eller inte. JO menade att socialnämnden inte bör kräva urinprov av den enskilde om det inte föreligger en grundad misstanke om ett pågående narkotikamissbruk. Vaga misstankar om ett pågående missbruk utgör emellertid inte ett skäl att kräva att den biståndssökande individen skall inlämna urinprov till socialbyrån.¹⁶⁸

Enligt 2 kap.6 § regeringsformen är varje medborgare skyddad gentemot det allmänna mot påtvingade kroppsliga ingrepp. Begränsning av skyddet kan införas genom lag. I det ovan refererade fallet menar JO att lämnande av urinprov inte utgör ett sådant kroppsligt ingrepp som avses i RF 2:6. JO diskuterar om urinprov är en sådan integritetskänslig åtgärd att socialnämnden bör avstå från att använda sig av den. Slutsatsen av JO:s resonemang blir att socialnämnden kan använda sig av krav på lämnande av urinprov i de fall där det föreligger en grundad misstanke om ett pågående narkotikamissbruk. Urinprov är dock endast en utredningsåtgärd. Om urinprov inte inlämnas kan avslag med motiveringen att individen inte står till arbetsmarknadens förfoganden inte ges. Avslag kan dock i ett sådant fall ges med motiveringen att individen inte medverkat till utredning.

JO har i fallet 1989/1990 sid 216 prövat om socialnämnden som villkor för socialbidrag kan uppställa krav på framsteg i rehabilitering. ÅN hade vid ett flertal tillfällen under 1985 ansökt om ekonomiskt bistånd hos

¹⁶⁵ JO:s ämbetsberättelse 1993/94 sid 230.

¹⁶⁶ JO:s ämbetsberättelse 1993/94 sid 230.

¹⁶⁷ JO:s ämbetsberättelse 1993/94 sid 230.

¹⁶⁸ JO:s ämbetsberättelse 1993/94 sid 231.

socialnämnden i Stockholm. ÅN hade under 1985 skrivit in sig på ett behandlingshem för alkoholmissbrukare. Han hade tillsammans med socialnämnden upprättat en behandlingsplan. Socialnämnden ville inte ta upp ÅN:s ansökan om ekonomiskt bistånd förrän ÅN kunde påvisa resultat av behandlingen på behandlingshemmet. JO anförde att socialnämnden inte fick ställa några krav på påvisbara förbättringar till följd av uppgjord planering för att pröva ÅN:s ansökan om ekonomiskt bistånd. JO kritiserade även socialtjänstens handläggning av ärendet ur ett förvaltningsrättsligt perspektiv.

J hade i en anmälan till JO framfört kritik mot handläggningen av hans ärende på en socialbyrå. Fallet handlar om ett uppställande av krav på deltagande i gruppsamtal samt uppvisande av vissa handlingar.¹⁶⁹ JO uttalade att något krav på att en biståndssökande för att bli berättigad till ekonomiskt bistånd skall delta i ett gemensamt gruppsamtal inte kan härledas från socialtjänstlagens bestämmelser. JO menade att det var praktiskt för myndigheten att samla biståndssökande till informationsträffar och informera dem om deras rättigheter och skyldigheter. Att kräva deltagande på ett informationsmöte för att bli berättigad till ekonomiskt bistånd kunde dock inte uppställas.¹⁷⁰ När det gällde kravet på uppvisande av vissa handlingar uttalade JO att myndigheten har såväl en rättighet som en skyldighet att utreda varje ärende i den omfattning som dess beskaffenhet kräver. JO uttalade sig inte om vilken utredning som bör ingå i myndighetens beslutunderlag men anförde att generellt sett att det är naturligt att en sökande uppvisar hyreskontrakt eller annan handling som utvisar boendekostnaderna. Socialnämnden bör emellertid inte kräva att den enskilde uppvisar en handling som denne inte disponerar över.¹⁷¹

JO uttalar vidare att om en biståndssökande vägrar inlämna nödvändiga handlingar kan socialnämnden avslå ansökan om ekonomiskt bistånd med motiveringen att sökanden inte medverkar till utredningen. Det är dock en öppen fråga hur socialnämnden skall förfara om den enskilde medverkar så gott denne kan, men den begärda uppgiften ändå inte kan erhållas.¹⁷²

JO har i ett fall behandlat frågan om skyldighet att avlägga personligt besök på socialbyrå.¹⁷³ I fallet krävde en socialbyrå för behandling av ansökan om ekonomiskt bistånd att den biståndssökande individen, avlade ett personligt besök på socialbyrå. JO uttalade förståelse för att tjänstemännen på socialbyrå, genom ett personligt besök fick möjlighet att bilda sig en uppfattning om sökanden och dennes situation. JO menade att det ur utredningssynpunkt var värdefullt med personliga besök. Socialbyrå kunde emellertid inte kräva att de biståndssökande individerna skulle besöka

¹⁶⁹ Lavin sid 107. Dnr 5092-1995. JO-fallet har inte publicerats. Därför används Lavins bok som källa.

¹⁷⁰ Lavin sid 107. Dnr 5092-1995.

¹⁷¹ Lavin sid 108. Dnr 5092-1995.

¹⁷² Lavin sid 108. Dnr 5092-1995.

¹⁷³ Lavin sid 103. Dnr 5119-1995.

socialbyrån för att deras ansökningar om ekonomiskt bistånd skulle tas upp till behandling. Socialbyrån får således inte uppställa ett besökskrav som villkor för att pröva en ansökan i sak. JO uttalade att ett sådant krav saknade lagstöd och var oförenligt med förvaltningslagens regler.¹⁷⁴

6.4.3 Sammanfattande kommentar

Det saknas stöd att vägra en individ ekonomiskt bistånd med anledning av att denne inte tagit emot rehabiliteringsinsatser av socialtjänsten. En avbruten rehabiliteringsplan utgör inte grund för vägran att utge ekonomiskt bistånd.

Socialnämnderna får inte i sin strävan att främja den enskilde individens framtida självförsörjning, uppställa integritetskänsliga krav och kräva att den enskilde skall ansluta sig till en fackförening

Socialnämnden kan inte kräva att den biståndssökande betalat in avgifter till socialförsäkringen för att individen skall bli berättigad till ekonomiskt bistånd. Det innebär att om man avstår från att skaffa sig en pensionsförsäkring och därmed inte kan tillgodose sitt försörjningsbehov genom sina inkomster, är man berättigad till ekonomiskt bistånd.

Den som valt att göra förtida uttag på pensionen skall som huvudregel inte ha rätt till kompletterande socialbidrag. Om så vore fallet skulle socialförsäkringssystemet sättas ur spel. Från den nyssnämnda huvudprincipen skall emellertid undantag kunna göras. I de fall där det varit svårt för den enskilde att få en överblick över vilka konsekvenser det förtida uttaget av pensionen fått kan undantag göras. Ökade levnadsomkostnader, ändrade familjeförhållanden och förändrad lagstiftning är sådan faktorer som skall beaktas för att fastställa om en undantagssituation föreligger.

Avslag på en ansökan om ekonomiskt bistånd kan inte lämnas med motiveringen att en biståndssökande person inte har inlämnat ett urinprov. En ansökan kan emellertid avslås med motiveringen att individen inte står till arbetsmarknadens förfogande. Som grund för detta påstående torde ett påvisat narkotikamissbruk genom analyser av inlämnade urinprov vara tillräckligt.

Socialnämnden får inte ställa några krav på påvisbara förbättringar under pågående rehabilitering för att ta upp en ansökan om ekonomiskt bistånd till prövning. Att kräva deltagande på ett informationsmöte för att bli berättigad till ekonomiskt bistånd kan inte heller uppställas. Socialbyrån får inte heller uppställa ett besökskrav som villkor för att pröva en ansökan i sak

När det gäller kravet på uppvisande av vissa handlingar har myndigheten såväl en rättighet som en skyldighet att utreda varje ärende i den omfattning

¹⁷⁴ Lavin sid 104 f. Dnr 5119-1995.

som dess beskaffenhet kräver. Det är naturligt att en sökande uppvisar hyreskontrakt eller annan handling som utvisar boendekostnaderna. Socialnämnden bör emellertid inte kräva att den enskilde uppvisar en handling som denne inte disponerar över.¹⁷⁵

De frågor som socialnämnden skall ställa sig när det gäller krav som inte kan uppställas på socialbidragstagarna är följande: Har krav på att individen skall undergå behandling eller rehabilitering, gå med i facket, betala in ATP-avgifter, lämna urinprov, delta i informationsmöte eller undergå rehabilitering eller behandling uppställts? Om svaret på nyssnämnda fråga är ja, kan socialnämnden inte använda sig av dessa krav. Det innebär att individen är berättigad till ekonomiskt bistånd även om denne inte uppfyller nyssnämnda krav.

¹⁷⁵ Lavin sid 108.

7 Avslutning

Denna uppsats handlar om gränsen mellan socialbidragstagares rättigheter och skyldigheter. Syftet med uppsatsen har varit att belysa vilka skyldigheter att agera på ett visst sätt respektive att inte agera på ett visst sätt som kan uppställas på socialbidragstagarna. För att klargöra gränsen mellan socialbidragstagares rättigheter och skyldigheter har även krav som inte kan uppställas på socialbidragstagarna behandlats.

För att kunna erhålla rättigheten till ekonomiskt bistånd har socialbidragstagarna vissa skyldigheter. Skyldigheterna består i att stå till arbetsmarknadens förfogande, ta ansvar för den egna situationen, uppvisa nödvändiga handlingar och inte fördyra sina boendekostnader.

För att kunna erhålla rättigheten till ekonomiskt bistånd har socialbidragstagarna inte några skyldigheter att undergå behandling eller rehabilitering, gå med i facket, betala in ATP-avgifter, lämna urinprov, delta i informationsmöte på socialbyrån eller uppvisa påvisbara förbättringar under rehabilitering och behandling.

Varför har socialbidragstagarna inte en skyldighet att uppfylla nyssnämnda krav? Socialtjänstlagen bygger på begreppen frivillighet och självbestämmande. Den enskilde individen har således en rätt att själv bestämma över sitt liv och sin livsföring i övrigt. Socialtjänsten kan endast genom uppmuntran och motivation få den enskilde att ändra sin livsföring.

Om individen uppfyller kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande eller inte framkommer genom att följande fråga ställs: Står den ifrågavarande individen till arbetsmarknadens förfogande genom att vara inskriven på arbetsförmedlingen, aktivt söka arbete, delta i utbildning eller arbetsmarknadspolitiska åtgärder? Om svaret på den nyssnämnda frågan är ja är individen sannolikt berättigad till ekonomiskt bistånd. Om svaret på frågan är nej, blir följdfrågan: Finns det något giltigt skäl att inte stå till arbetsmarknadens förfogande i just detta fall? Giltiga skäl att inte stå till arbetsmarknadens förfogande kan vara läkarintyg som styrker arbetsförmåga, sociala eller personliga skäl eller att individen deltar i en åtgärd som på sikt inte leder till ett arbete. Om individen är studerande skall frågan om en akut nödsituation föreligger ställas.

Varför har individen en skyldighet att stå till arbetsmarknadens förfogande? Socialbidraget är en hjälp till självhjälp. En arbetslös individ riskerar att passiviseras och tappa tilltron till sig själv. Det ekonomiska biståndet motverkar det. Det sker genom att socialnämnden arbetar motiverande. Ett annat skäl är en vilja att förhindra ett missbruk av reglerna. En individ som uppbär socialbidrag kan inte av bekvämlighetsskäl inrätta sig därefter och

underlåta att medverka till att bli självförsörjande. Det skulle resultera i att syftet med reglerna om ekonomiskt bistånd förfelades.

Det avgörande rekvisitet vid bedömningen om den enskilde individen skall ta ansvar för den egna situationen och planera sin ekonomi är om individen haft anledning att räkna med att denne framöver kommer att stå utan medel till sin försörjning. De frågor som skall ställas när det gäller den enskilde individens ansvar för sin situation är följande: Har den enskilde individen haft anledning att räkna med att denne framöver kommer att stå utan medel till sin försörjning? Och föreligger en akut nödsituation? Om svaret på den förstnämnda frågan är ja, är individen sannolikt inte berättigad till ekonomiskt bistånd, såvida inte en akut nödsituation föreligger.

Varför har individen en skyldighet att ta ansvar för den egna situationen och planera sin ekonomi? Enligt 1 § SoL har den enskilde individen först och främst ansvar för den egna situationen. Den enskilde får inte fräntas ansvaret för sina handlingar och sin livsföring bara för att individen kan vara i behov av försörjningsstöd. Socialtjänstens insatser skall hjälpa enskilda individer att göra något åt sin situation. Hur väl socialtjänsten än uppfyller sina uppgifter kan den emellertid aldrig ersätta det ansvar som åligger den enskilde individen i dennes vardagsituation.

För att vägra ekonomiskt bistånd till hyreskostnad krävs att boendet är hälsovådligt. Socialnämnden kan således endast då den hjälpsökandes boendeform är förknippad med påtaglig hälsorisk vägra bistånd till hyreskostnad och den enskilde kan inte tvingas att flytta till en annan bostad. En biståndssökande individ får inte fördyra sina boendekostnader, såvida inte bostadsbytet är nödvändigt för att tillförsäkra individen en skälig levnadsnivå. De frågor som socialnämnden skall ställa sig när det gäller boenderelaterade frågor är följande: Är den biståndssökande individens boende hälsovådligt? Om svaret på nyssnämnda fråga är ja, kan socialnämnden tvinga den enskilde individen att flytta till en annan bostad. När det gäller en biståndssökande individ som fördyrat sina boendekostnader skall socialnämnden fråga: Var individen genom det tidigare boendet tillförsäkrad en skälig levnadsnivå? Om svaret på nyssnämnda fråga är ja, blir följdfrågan: Finns det personliga eller sociala skäl som rättfärdigar bostadsbytet? Om svaret på nyssnämnda fråga är ja, är individen berättigad till ekonomiskt bistånd, trots att individen fördyrat sina boendekostnader.

Varför har en socialbidragstagare en skyldighet att inte fördyra sina boendekostnader? Jag tror att orsaken till detta är av samhällsekonomisk natur. Om bistånd till boendekostnader utgått oavsett hur höga boendekostnaderna hade varit, hade det resulterat i fel signaler till de individer som inte uppbär ekonomiskt bistånd. Det är rimligt att alla människor i samhället har ett boende som uppfyller skälig levnadsnivå. Det är emellertid inte rimligt att övriga samhällsmedborgare betalar för att en

socialbidragstagare som har ett boende med skälig levnadsnivå fördyrar sina boendekostnader.

Jag tror att anledningen till att socialbidragstagarna måste uppfylla vissa skyldigheter för att kunna erhålla rättigheten till ekonomiskt bistånd har främst fem orsaker. Det ekonomiska biståndet skall motverka passiviering, det ekonomiska biståndet är av kortvarig och subsidiär natur, alla individer i samhället har ett förstahandsansvar för sitt liv och sin situation i övrigt, samhällsekonomiska orsaker samt en vilja att förhindra ett missbruk av reglerna.

Att motverka passivisering innebär att ekonomiskt bistånd skall vara en hjälp till självhjälp. Den som saknar sysselsättning riskerar att passiviseras och tappa tilltron till sig själv. Ett viktigt inslag i socialtjänstens arbete är att motverka detta. Socialtjänsten skall ha ett aktivt förhållningssätt och samverka med den som ansöker om ekonomiskt bistånd. Om missbruksproblem är orsaken till bidragsberoendet måste socialtjänsten motivera den enskilde att komma ifrån missbruket t.ex genom deltagande i behandlingsinsatser.

Att det ekonomiska biståndet är av kortvarig och subsidiär natur innebär att kommunen har det yttersta ansvaret för de individer som vistas där. Avsikten är emellertid inte att kommunen skall träda in i en annan huvudmans ställe. Det yttersta ansvaret utgör således inte någon inskränkning i det ansvar som åvilar andra huvudmän. Socialtjänstens åtgärder skall vara temporära samt användas i avvaktan på att andra åtgärder kan bli aktuella.

Att individen har ett förstahandsansvar för sitt liv och sin situation i övrigt innebär att det är först och främst den enskilde individen som har ansvaret för sina handlingar och sin livsföring i övrigt. Den enskilde individen får inte fräntas ansvaret för sina handlingar bara för att denne uppbär ekonomiskt bistånd. Socialtjänstens uppgift kan således aldrig bli att ersätta det ansvar som åvilar den enskilde individen.

Samhällsekonomiska orsaker har genom historien lett till förändringar i den lagstiftning som skall trygga individernas försörjning. I vissa tider har inskränkningar av det ekonomiska biståndet gjorts med anledning av samhällets bristande resurser. När det gäller nivån på riksnormen och den skälighetsbedömning som görs av övriga kostnader, ställs dessa i relation till konsumentverkets undersökningar och låginkomsttagares inkomster. Ett syfte med det ekonomiska biståndet är att samhällets välfärd skall komma samtliga medborgare till del. Alla individer skall ges möjligheter och förutsättningar att leva ett självständigt liv. Det skall emellertid inte leda till ekonomisk vinst att uppbära socialbidrag. Utgångspunkten måste vara att det skall löna sig att försörja sig själv. Med anledning därav tror jag att nivåbegränsningar och jämförelser med låginkomsttagares inkomster är väsentliga faktorer i socialbidragshänseende.

Ett regelsystem som avser att skydda och tillförsäkra alla individer en rimlig ekonomisk standard kan naturligtvis missbrukas av individer som ser möjligheter till biinkomster eller föredrar att inte bidra till sin egen försörjning. Ett missbruk av regelsystemet är förhoppningsvis sällsynt. Jag tror att det är svårt att förhindra att det sociala skyddsnätet missbrukas. Det grundläggande syftet är att hjälpa människor i utsatta positioner. Med ett sådant system är det ofrånkomligt att hjälp i vissa lägen även utgår till individer som inte är berättigade till ekonomiskt bistånd.

Det är intressant att notera att socialbidragstagarnas rättigheter förändrats genom den socialrättsliga utvecklingen och att socialbidragstagarnas skyldigheter varit återkommande genom historien. Varför har skyldighetsaspekten inte förändrats? Jag tror att den främsta orsaken därtill är av samhällsekonomisk natur. Avsikten med socialbidraget är att vara en temporär lösning under en övergångsperiod. Syftet är att individerna så småningom skall kunna försörja sig genom egna inkomster. Genom att socialtjänsten kan uppställa vissa skyldigheter på de biståndssökande individerna främjas möjligheterna att på sikt bli självförsörjande. Skyldighetsbegreppet blir på så sätt en motvikt till frivillighets- och självbestämmandebegreppen och gränsen för individernas rättigheter markeras.

Det är också intressant att notera rättighetsaspektens dynamiska natur. Ett tydligt exempel på det är den förändring av socialtjänstlagen som genomfördes 1998. Individernas rättigheter inskränktes genom att överklagandemöjligheterna försämrades. I det förslag till förändring (prop.2000/01:80) av socialtjänstlagen som nu föreligger förstärks individernas rättigheter. Varför är individernas rättigheter dynamiska? Den främsta orsaken därtill tror jag är av samhällsekonomisk natur. I ekonomiskt gynnsamma tider förbättras individernas rättigheter och socialhjälp blir liberal. I ekonomiskt dåliga tider inskränks individernas rättigheter och socialhjälp präglas av restriktivitet. Det är intressant att notera att detta inte är något nytt fenomen. Förändringen av socialtjänstlagen 1998 hade föregåtts av lågkonjunktur och åtstramningspolitik. Den samhällsekonomiska faktorn spelade en stor roll när individernas överklagandemöjligheter inskränktes. Den förändring av socialtjänstlagen som nu planeras har föregåtts av ekonomiskt gynnsamma tider och högkonjunktur. I en sådan kontext föreslås att individernas rättigheter förstärks genom att överklagandemöjligheterna förbättras.

Bilaga A

<Bilagans innehåll>

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop.1979/80:1 Om socialtjänsten
Prop.1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen
Prop.2000/01:80 Ny Socialtjänstlag m.m
SOU 1974:39 Socialvården- mål och medel

SoU 1979/80:44

SOU 1977:39 Socialtjänst m.m
SOU 1983:39 Politisk styrning- administrativ självständighet
DsC 1984:12 Ram eller lag? Om ramlagstiftning och samhällsorganisation.
SOU 1993:30 Rätten till bistånd inom socialtjänsten
SOU 1994:139 Ny socialtjänstlag

Socialstyrelsens allmänna råd 1985:1 Socialbidrag. Stockholm 1985.
Socialstyrelsens allmänna råd 1992:4 Socialbidrag. Stockholm 1992.
Socialstyrelsens allmänna råd 1998:11 Försörjningsstöd. Stockholm 1998.

Socialtjänst - Översikt över socialtjänstreformen. Malmö 1981.

JO:s ämbetsberättelse 1989/90 sid 216.
JO:s ämbetsberättelse 1993/94 sid 230.

Litteratur

Bramstång, G, (I), *Sociallagstiftningen, En kommentar*. Stockholm 1985.
Eek, H, *Socialrätt*. Helsingfors 1954.
Esping, H, *Ramlagar i förvaltningspolitiken*. Stockholm 1994.
Hollander, A, *Rättighetslag i teori och praxis*. Uppsala 1995.
Holmberg S, (II) *Rätten till bistånd enligt 6 § SoL*. Stockholm 1985.
Lavin, R, *JO - Om förvaltningsförfarandet*. Lund 1998.
Norström, C, Thunved A, *Nya sociallagarna*. 12:e upplagan. Stockholm 1999.
Strömberg, H, (I) *Allmän förvaltningsrätt*. 20:e upplagan. Malmö 2000.
Strömberg, H, (II) *Sveriges författning*. Lund.1989.
Strömberg, H, Lundell, B, *Speciell förvaltningsrätt*.14:e upplagan. Malmö 1999.
Strömholm, S; *Rätt, rättskällor och rättstillämpning*. Stockholm 1996.

Artiklar

Bramstång, G, (II), Den nya sociallagstiftningen - normgivningsteknik, begreppsbildning och tolkning, *Svensk Juristtidning*.1984, sid 861ff.
Bruun, N, Wilhelmsson ,T, Rätten, moralen och det juridiska paradigmet, *Svensk Juristtidning*. 1983, sid 701 ff.

Holmberg, S, (I) Sociala rättigheter- mål och medel, *Förvaltningsrättslig tidskrift* 1990 sid 197.

Jägerskiöld S, Från fattigvård till socialhjälp, En studie i socialrättens rättshistoria och begreppsbildning, Del I, *Förvaltningsrättslig Tidskrift*. 1955, sid 249ff.

Jägerskiöld S, Från fattigvård till socialhjälp, En studie i socialrättens rättshistoria och begreppsbildning, Del II, *Förvaltningsrättslig Tidskrift* 1955, sid 325ff.

Rylander, S, Juridik i socialt arbete: Kritik av den antirättsliga vågen, *Svensk Juristtidning* 1976, sid 660 ff.

Westerhäll, L, (I) Rättigheter, förpliktelser och sanktioner inom socialrätten. *Tidskrift for rettsvitenskap*.1986 sid 627ff.

Westerhäll, L, (II), Juridiken och rättigheterna, *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 1 1995 s 78.

Rättsfallsförteckning

RA 83 2:70
RA 84 2:13
RA 84 2:53
RA 84 2:59
RA 84 2:76
RA 84 2:86
RA 84 2:92
Ab 94:1984
RA 85 2:5
RA 1986 ref 6
RA 1986 ref 19
RA 1987 ref 88
RA 1987 ref 103
RA 1987 ref 137
RA 1987 ref 167
RA 1988 ref 37
RA 1988 ref 120
RA 1988 not 135
RA 1991 not 326
RA 1993 ref 11 I
RA 1993 ref 11 II
RA 1994 ref 50
RA 1994 ref 56
RA 1995 ref 56
RA 1995 ref 79
RA 1995 ref 88
RA 1995 ref 92
RA 1995 ref 97
RA 1995 not 424
RA 1996 ref 70
RA 1997 ref 2
RA 1997 ref 79 I
RA 1997 ref 79 II
RA 1997 ref 79 III
RA 1998 ref 24 I
RA 1998 ref 24 II